

Приручник за образовни систем ЗАШТИТА УЧЕНИКА ОД ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Република Србија

Министарство просвете,
науке и технолошког развоја

ЦЕНТАР ЗА ЗАШТИТУ
ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Приручник за образовни систем
ЗАШТИТА УЧЕНИКА ОД ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Приручник за образовни систем - ЗАШТИТА УЧЕНИКА ОД ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

ИЗДАВАЧИ

Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Центар за заштиту жртава трговине људима
УНИТАС фонд

АУТОРИ

Лидија Милановић
Биљана Лајовић
Данијела Барјактаровић
Биљана Радосављевић

РЕЦЕНЗЕНТИ

Александра Калезић Вигњевић
Сања Кљајић

ЛЕКТОР

Владимир Бараћ

ДИЗАЈН КОРИЦА И ПРИПРЕМА

New Web Advertising

ШТАМПА

Цицero

ISBN 978-86-7452-065-9

ТИРАЖ

7000

ШТАМПАНО

2016. године

Публикација Приручник за образовни систем - ЗАШТИТА УЧЕНИКА ОД ТРГОВИНЕ ЉУДИМА објављен је у оквиру пројекта који су заједно реализовали Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Центар за заштиту жртава трговине људима и УНИТАС фонд током 2016. године

ПРИРУЧНИК ЗА ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ
ЗАШТИТА УЧЕНИКА ОД
ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Аутори

Лидија Милановић
Биљана Лајовић
Данијела Барјактаровић
Биљана Радосављевић

Београд, 2016. године

Уместо уобичајеног уводног дела, аутори су се одлучили да у свом приручнику, објаве извод из дневника шеснаестогодишње ученице, која је преживела искуство трговине људима. Она у свом дневнику детаљно описује како се осећала, размишљала и понашала када се, искусивши трговину људима вратила у школску клупу. Ради се о ученици која је пре него је постала жртва трговине људима, постизала одличан школски успех.

Овим гестом смо желели да и у концепту овог приручника нагласимо значај и положај који особа која је преживела искуство трговине људима има у нашем професионалном деловању. Мишљења смо да сви наши професионални поступци при свакодневним пословима, на пољу превенције трговине људима, треба и морају бити руковођени потребама оних са којима радимо.

Аутори

ИЗВОД ИЗ ДНЕВНИКА ШЕСНАЕСТОГОДИШЊЕ УЧЕНИЦЕ КОЈА ЈЕ ПРЕЖИВЕЛА ИСКУСТВО ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

„Вратила сам се у школу. Некако... Вратила сам се у своје одељење, поново седим у клупи са Маријом, истом Маријом од пре пар месеци, али она не седи са истом Аном. Професори су ми пружили шансу да завршим ову годину, под условом да све опет одговарам. Не смем да прокоцкам то. Само се питам како да успем. Осећам се као леш. Празна сам. Сломљена. И даље живим у прошлости. Побегла сам од њих. Не, и даље сам у Београду. Свако вече кад затворим очи, он ме туче, злоставља, понижава. Устанем ујутру, опет све исто. Он и даље влада мојим умом, и даље га контролише. Не могу да пратим на часу, мисли ми лутају, слике су ми пред очима... Једини спас су ми слушалице и музика. Професори се понашају према мени нормално, као и раније. Очекују од мене да што пре одговарам, али не знају како се ја осећам. Какав вулкан свих могућих емоција куља у мени! Нико ме не пита да ли могу... За њих сам и даље девојчица. А за себе? Шта сам за себе? Ко сам сада? Девојчица? Жртва? Немам одговор.

Одмиче време, мени је све горе. Ко ме да се обратим за помоћ? Ко ме да кажем шта ме мучи и који пакао проживљавам? Ишла сам код школског психолога, нисам ништа постигла... Професори су ми мало олакшали што се тиче школског градива. Не желим да сазнају шта ми се десило. Како би реаговали? Да ли би ме одбацили? Сажалевавали? Да ли би ме осуђивали? Не бих могла да поднесем још и тај притисак. Негде знам да примећују моју промену. Знају да имам проблем, али нико ништа не ради поводом тога. Зашто ме неко од њих некако не подржи, не охрабри. Проклето сам сама. Не могу да читам, да учим, не могу више ни да вежбам, да гледам филмове. Све ствари које су ме испуњавале, више не могу да радим. Немам вољу. Страх ме и да заспим, плашим се поновног сусрета у сну са мојим мучитељем.

Само ја знам како ми је. Крај године се ближи, времена је све мање, а мене поражава мисао да нећу успети. А тако се трудим. Дајем све од себе, али не иде... Дође ми да станем испред свих и да вриштим о свом проблему, да избацам све из себе! Желим да кажем како се осећам, да им тражим помоћ! Шта њих брига за мене? Ја сам још једно дете од 1000 деце која иду у школу. Немам само ја проблем. Време одмиче, сат откуцава, моја снага нестаје, падам у потпуну

меланхолију, предајем се... Пада ноћ, под лековима сам. Још једна ноћ, још један кошмар, још један пакао. Не могу више! Дошло је до ерупције вулкана и све сам рекла. Укључују се организације да ми помогну, не идем више у школу. Кажу да сам сад на сигурном. Из школе ми поручују да не бринем, помоћиће ми да завршим разред. Кажу да ми желе брз опоравак. Хвала им на томе.

Знам да су знали да имам проблем. Знам то. Само нису знали како да ми помогну, како да ми приђу. Можда су се и они бојали на неки начин. Свако има неке своје страхове.”

Ана

САДРЖАЈ

Извод из дневника.....	4
Зашто је ова тема значајна у образовном систему?.....	9
Коме је приручник намењен и како га користити?.....	10

А: ТРГОВИНА ЉУДИМА

1. Шта је трговина људима?.....	12
2. Који су кључни елементи трговине људима?.....	13
2.1. Чин.....	13
2.2. Начин.....	13
2.3. Намера експлоатације.....	13
3. Да ли је трговина људима исто што и кријумчарење људи?.....	14
4. Како се класификују различити видови трговине људима?.....	15
5. Шта треба да знам о сексуалној експлоатацији?.....	16
6. Шта треба да знам о принуди на брак?.....	17
7. Шта треба да знам о принуди на вршење кривичних дела и просјачење.....	18
8. Да ли је нелегално усвојење вид трговине људима?.....	19
9. Рањивост/Вулнерабилност је кључни појам за препознавање трговине људима?.....	20
10. Шта треба да знам о виктимизацији детета?.....	24

А1: ЖРТВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

1. Ко је жртва трговине људима?.....	27
2. Да ли дете види себе као жртву трговине људима?.....	28
3. Како можемо да гледамо на положај жртве?.....	29

А2: ПОСЛЕДИЦЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА ПО ЖРТВУ

1. Да ли искуство трговине људима представља трауму за дете?.....	31
---	----

2.	Које промене код детета може изазвати трговина људима?.....	32
3.	Да ли деца различитог узраста имају исте реакције на искуство трговине људима?....	32
4.	Шта је то што детету помаже да се избори са траумом?.....	34

A3: ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

1.	Шта је то идентификација жртава трговине људима?.....	36
2.	Који су показатељи да је неко жртва трговине људима?	38
3.	Која је сврха идентификације жртава трговине људима?	40
4.	Шта је то прелиминарна идентификација жртава трговине људима?	40
5.	Ко идентификује жртве трговине људима?.....	42
6.	Да ли је нужно да постоје сва три елемента трговине људима да би се дете идентификовало као жртва трговине људима?.....	44

A4 - ПОДРШКА ЖРТВАМА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

1.	Да ли деца, жртве трговине људима, имају исте потребе као и друга деца?.....	45
2.	Зашто се понекад чини да су потребе деце жртава трговине људима другачије од потреба друге деце?	46
3.	Када и ко може помоћи деци жртвама трговине људима?.....	46
4.	Да ли постоје посебни принципи заштите жртава трговине људима?	49

A5 - ОДНОС ПОВЕРЕЊА

1.	Зашто је важан однос поверења ученика и наставника?	52
2.	Како се успоставља однос поверења ученика и наставника?	54

Б: УЛОГА ШКОЛЕ

Б1: ЗАКОНСКИ ОКВИР ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА.....	56
Б2: КОЈИ САДРЖАЈИ СЕ МОГУ УПОТРЕБИТИ ЗА ПРЕВЕНТИВНИ РАД У ШКОЛИ.....	60
Б3: ШТА ЈЕ ШКОЛА ОБАВЕЗНА ДА УРАДИ У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА	62
Б4: ШТА РАДЕ ДРУГИ СИСТЕМИ.....	67
Б5: ИНДИКАТОРИ ЗА ПРЕЛИМИНАРНУ ИДЕНТИФИКАЦИЈУ У ШКОЛИ – КАДА И КАКО ИХ КОРИСТИТИ	68
Б6: КОЈЕ РЕСУРСЕ У ЛОКАЛНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ ШКОЛА МОЖЕ ДА КОРИСТИ.....	71
Б7: ПРЕДЛОГ СТРУКТУРЕ АКЦИОНОГ ПЛАНА ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У ШКОЛИ.....	72
НЕШТО ВИШЕ О... ..	73
Литература	136
Погледајте филм „ПОСМАТРАЧИ“	138

ЗАШТО ЈЕ ТЕМА ТРГОВИНЕ ДЕЦОМ И МЛАДИМА ЗНАЧАЈНА У ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ

Образовни систем је од изузетног значаја за свако друштво. Обухвата сву, односно готову сву децу и младе бројних генерација, са којима треба да оствари различите образовно - васпитне циљеве током школовања.

Школе су дужне да обезбеде услове за сигурно и подстицајно одрастање и развој ученика, заштиту од свих облика насиља, злостављања и занемаривања, а трговина људима јесте један од најкомплекснијих и најтежих облика насиља и кривично дело коме деца и млади могу да буду изложени. Овај задатак школе обухвата превенцију и интервенцију; подршку за физички, психички, социјални опоравак и (ре)интеграцију ученика који је био изложен било ком облику трговине људима. Школа је једно од идеалних друштвених окружења детета у коме је могуће обезбедити подршку детету у (ре)интеграцији, и, што је подједнако важно, у коме је могуће благовремено посумњати на трговину децом и младима – због честих (свакодневних) контаката наставника и деце. Благовремено откривање могућности да неко дете буде увучено у трговину људима, основ је увремењене интервенције у циљу спречавања експлоатације детета или обезбеђивања правовремене подршке детету. На тај начин, смањује се или отклања изложеност детета трговини људима, а дете трпи најмању могућу штету насталу услед изложености овом кривичном делу.

Осим стицања знања, школа обезбеђује ученицима и подршку у развоју неких способности и животних вештина. У школи је посебно значајно оспособити децу да препознају насиље, да буду опрезна, да знају како адекватно да реагују да би се заштитила, да граде односе поверења и подршке, да знају коме да се обрате за помоћ и подршку. Све ове вештине су подједнако важне за ученике када је у питању трговина децом и младима, па је рад на заштити деце од трговине људима у образовном систему врло близак заштити деце од насиља у школи. То је велики изазов који тражи да наставници и стручни сарадници имају одређена знања и вештине које им омогућавају да ефикасно код ученика развијају ове капацитете.

Наставници/стручни сарадници и образовни систем су драгоцени сарадници у заштити деце и младих од трговине људима, те је њихова свест о трговини децом и истанчана способност да се она препозна у школи од прворазредног значаја за дете, као и за свеукупно сузбијање трговине људима. Стога је нови сет, „пакет” знања и вештина, неопходан наставницима/стручним сарадницима.

О ПРИРУЧНИКУ

Приручник је првенствено намењен наставницима и стручним сарадницима у основним и средњим школама, као и запосленима у различитим структурама Министарства просвете, науке, и технолошког развоја, али и родитељима и свим одраслима који су у прилици да помогну деци да се заштите од могуће трговине људима.

Приручник је настао у оквиру пројекта „Превенција трговине децом и младима у образовању” који су заједнички развили и реализују Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Центар за заштиту жртава трговине људима и фонд УНИТАС.

Приручник се састоји од три основне целине/поглавља које су међусобно повезане и представљају основни сет знања који је потребан наставницима/ стручним сарадницима у школи како би могли да помогну деци и њиховим родитељима, а другим системима да буду драгоцени сарадници у заштити и подршци детету.

1. ЦЕЛИНА

Омогућава упознавање са феноменом трговине људима, основним појмовима из ове области, последицама трговине људима по жртву, процедуром идентификације жртава трговине људима као и начинима подршке – шта и како треба, односно не треба чинити. Указује на значај и начин успостављања односа поверења као изузетно важног аспекта подршке и помоћи

2. ЦЕЛИНА

Обухвата улогу школе у заштити и превенцији, даје законски оквир образовног система, представља механизме које школа има на располагању, информисе о ангажовању и обавезама других система и могућностима за сарадању. Важан део су индикатори за прелиминарну идентификацију и начин њиховог коришћења.

3. ЦЕЛИНА

Даје више података о важним садржајима прве две целине. Ово поглавље је намењено онима који желе да прошире своја знања, да разјасне неке недоумице и упознају неке вештине које им могу бити корисне у раду са децом. Поједини садржаји у првом и другом поглављу означени су одређеним знаком који омогућава лако проналажење жељених области у овом поглављу.

Надамо се да ће читање приручника допринети развоју свести о опасности којој деца и млади могу да буду изложени, сагледавању важности укључивања образовног система и значају његове улоге у раду на заштити деце и младих од трговине људима. Приручник је тематски повезан са Практикумом за рад наставника/стручних сарадника са децом и родитељима, где су дати синопсиси/сценарија радионица намењених наставницима/стручним сарадницима, родитељима и деци ради упознавања са феноменом и унапређењем заштите од трговине људима.

ПРЕ НЕГО ШТО ПОЧНЕТЕ ДА ЧИТАТЕ ПРИРУЧНИК

Молимо вас да на скали од 1 до 10 означите:

- Колико знате о трговини децом и младима 1_____10
- Колико знате о улози школе у овој области 1_____10
- Како бисте на овој скали одредили своју оспособљеност да кроз позив наставника/ стручног сарадника помогнете детету/младој особи која је жртва трговине људима
1_____10

А - ТРГОВИНА ЉУДИМА

1. ШТА ЈЕ ТРГОВИНА ЉУДИМА?

Трговина људима представља најгрубљи начин кршења људских права и једно од најтежих кривичних дела против човечности. Подразумева експлоатацију једног човека, зарад стицања користи друге особе.

Најчешће се користи она дефиниција трговине људима која је дата у оквиру Протокола за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала. (- стр. 74)

У контексту трговине људима, спомиње се и термин модерно ропство. Free the Slaves дефинише ропство као однос у којем је особа контролисана насиљем кроз само насиље, претњу насиљем или психолошком принудом, изгубила слободну вољу и слободу кретања, економски је експлоатисана и плаћена је само онолико колико јој је потребно за преживљавање¹. Овај концепт креиран је са намером да обухвати и принудни рад, трговину људима и најгоре облике дечјег рада.

¹International Labour Office (ILO). (2014). *Profits and poverty: the economics of forced labour*. Geneva: International Labour Organization (ILO), стр. 3. Преузето са: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---declaration/documents/publication/wcms_243391.pdf

2. КОЈИ СУ КЉУЧНИ ЕЛЕМЕНТИ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

Три елемента чине основ разумевања трговине људима:

- ▶ **ЧИН** означава конкретне активности које предузима нека особа у кривичном делу трговине људима. Те активности су најчешће: врбовање, превозење, пребацивање, скривање, примање лица, продаја, куповина.
- ▶ **НАЧИН** означава како особа постаје жртва трговине људима, како се потчињава, односно како се над њом успоставља и одржава контрола. Најчешће је то путем претње силом, употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења извршиоца или тешког положаја жртве, или давања или примања новца, или користи, да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем. (-стр. 77)
- ▶ **НАМЕРА** другог лица ради стицања сопствене добити је нужан елемент трговине људима. Намера експлоатације обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, сервитут или уклањање органа. Овде је битно запамтити да је намера да се нека особа експлоатише неопходни елемент трговине људима. Због тога се трговина људима одређује као злочин посебне намере и није потребно да до самог чина експлоатације дође како би се активност карактерисала као трговина људима.

Будући да се начини остваривања контроле над жртвом и облици њеног експлоатисања стално мењају, ова три кључна појма нису коначно одређена да би сама дефиниција појма „трговина људима“ могла да се мења у складу са променама у развоју ове појаве.

3.

ДА ЛИ ЈЕ ТРГОВИНА ЉУДИМА ИСТО ШТО И КРИЈУМЧАРЕЊЕ ЉУДИ?

НЕ

Кријумчарење се од трговине људима разликује пре свега по томе што код кријумчарења најчешће не постоји елемент принуде, преваре нити каснија експлоатација, односно не постоји елемент који ограничава слободну вољу кријумчарене особе^{2,3}. Однос кријумчара и особе коју он кријумчари се најчешће прекида по преласку границе, односно кријумчарена особа без икаквих последица може било када да прекине однос са кријумчарем, док особа која је жртва трговине људима не може без значајних последица да прекине однос. Исто тако, код кријумчарења не постоји или је веома ретко систематско физичко, психичко и сексуално кажњавање. За кријумчарење је карактеристично и да се увек ради о илегалном преласку границе. У том смислу се на ово кривично дело гледа као на кривично дело против државе, а не против појединца. Ипак, кријумчарење људи може бити увод у трговину људима и да прерасте у трговину уколико се однос између мигранта и кријумчара не прекине већ се претвори у експлоататорски однос у којем кријумчар људима контролише мигранта. Исто тако, особе које су прокријумчарене у другу земљу су под повећаним ризиком да постану жртве трговине људима⁴.

² International Organization for Migration (IOM). (2007). THE IOM HANDBOOK ON *Direct Assistance for Victims of Trafficking, Geneva*. Преузето 03. јануара 2014. са: http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/books/CT%20handbook.pdfИнтер-Парлиментару Унион (ИПУ) & Унитед

³International Organization for Migration (IOM). (2007). *THE IOM HANDBOOK ON Direct Assistance for Victims of Trafficking, Geneva*. Преузето 03. јануара 2014. са: http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/books/CT%20handbook.pdf

⁴Inter-Parliamentary Union (IPU) & United Nations Office of Drugs and Crime (UNODC). (2009). *Combating trafficking in persons: A handbook for parliamentarians. Vienna, Austria*. Преузето 12. јануара 2014. са: <http://www.ipu.org/pdf/publications/traffickingp-e.pdf>

Постоји неколико различитих приступа класификацији видова трговине људима, који су суштински врло слични. Овде наводимо класификацију Уједињених нација⁵.

СЕКСУАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА

Сексуална експлоатација обухвата експлоатацију проституције, порнографију, стриптиз, секс-туризам...

Експлоатација проституције и други облици сексуалне експлоатације могу се најприближније одредити као експлоатација на основу принуде на проституцију, учествовања у продукцији порнографских материјала за коју се сама особа није добровољно пријавила и након информисања сагласила са таквим чином, сексуални сервитут (коришћење жртве за сопствене потребе). На основу Конвенције о сузбијању трговине људима и о експлоатацији проституције других лица (Члан 1), сагласност другог лица са експлоатацијом у случају експлоатације проституције нема правни значај. Палермо протоколом и Конвенцијом Савета Европе се не захтева одређивање саме проституције као криминалне делатности, што је остављено свакој земљи да самостално законски уреди.

НЕКОМЕРЦИЈАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА

Некомерцијана експлоатација се пре свега односи на различите облике принудног брака и илегалног усвојења, а које не мора да прати новчана надокнада.

⁵United Nations (UN). (1949). *Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others*. Преузето са: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/TrafficInPersons.aspx>

РАДНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА

Радна експлоатација се може јавити као: искоришћавање у виду сервитута (обављање домаћих послова), обављање пољопривредних радова, грађевинарских радова, учествовање у рату, односно учешће у слабо плаћеним, или опасним и тешким, сезонским пословима.

ДРУГИ ОБЛИЦИ ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ

Други облици експлоатације обухватају уклањање органа, коришћење особе за криминалне активности и прошњу.

5.

ШТА ТРЕБА ДА ЗНАМО О СЕКСУАЛНОЈ ЕКСПЛОАТАЦИЈИ?

Сексуална експлоатација је један од најчешћих и најраширенијих препознатих видова трговине људима свуда у свету. Њоме су погођене пре свега жене, деца али и мушкарци. Различити видови сексуалне експлоатације могу се најприближније одредити као експлоатација на основу *принуде на проституцију, учествовања у производњи порнографских материјала за коју се сама особа није пријавила добровољно и након информисања, сагласила са таквим чином, сексуални сервисуи*. - **стр. 78**

На основу Конвенције о сузбијању трговине људима и о експлоатацији проституције других лица (Члан 1)⁶, **сагласност другог лица са експлоатацијом у случају експлоатације**

⁶Мс. Маја Грујић, Експлоатација жртава трговине људима, Правне теме, Година 2, Број 3, стр. 240-253

проституције нема правни значај. Палермо протоколом и Конвенцијом Савета Европе се не захтева одређивање саме проституције као криминалне делатности, што је остављено свакој земљи да самостално законски уреди.

- ▶ **СЕКСУАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА ДЕЦЕ** обухвата све наведене видове сексуалне експлоатације. Основ сексуалне експлоатације детета чини његова продаја, која означава било коју радњу или трансакцију којом било које лице или група лица пребацује или препушта дете неком другом лицу за новчану или било коју другу накнаду. Сексуална експлоатација деце је феномен светских размера. Важно је разликовати сексуално злостављање детета од његове сексуалне експлоатације у смислу трговине људима. Основна разлика је у томе да сексуална експлоатација детета има економску компоненту. У оквиру сексуалне експлоатације деце, најраспрострањеније су две категорије: дечја проституција и дечја порнографија.

ОНО ШТО ЈЕ ЗАЈЕДНИЧКО СВИМ ОБЛИЦИМА ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ ДЕЦЕ ЈЕ ВИСОК НИВО НАСИЉА И ЕКОНОМСКА КОМПОНЕНТА. (- стр. 80)

6. ШТА ТРЕБА ДА ЗНАМ О ПРИНУДИ НА БРАК

Принуда на брак је вид трговине људима при коме се жртва експлоатише улогом брачног друга/партнера у браку који је склопљен принудно, без обзира на то да ли се ради о формалном браку или неформалној животној заједници. Овај вид експлоатације је у спречи са вршењем и других кривичних дела под присилом (као на пример, силовање, принуда на просјачење, вршење кривичних дела и сл.). Жртве принуде на брак су углавном девојчице и младе девојке, према нашим подацима, врло ретко дечаца.

Овај чин се не може и не сме сматрати обичајним правом родитеља у неким мањинским културама. Принудним склапањем брака девојчице губе право да буду деца, чиме су на најгрубљи начин прекршена њихова права – право на школовање, партиципацију и

слободу избора, здравље, самосталну егзистенцију, запошљавање, детињство... Девојчица у овим ситуацијама прекида школовање, врло рано остаје трудна и рађа децу о којој не може да брине на адекватан начин. Није довољно зрела нити физички, нити емоционално. Овим се значајно умањују њене шансе да се запосли и буде независна. Због економске зависности од партнера, често је касније принуђена да трпи партнерско насиље и остане у средини у којој се нашла. (- стр. 82)

7. ШТА ТРЕБА ДА ЗНАМ О ПРИНУДИ НА ВРШЕЊЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА И ПРОСЈАЧЕЊЕ

- ▶ **ПРИНУДА НА ВРШЕЊЕ КРИВИЧНИХ ДЕЛА** представља вид трговине људима у коме се жртва приморава да врши кривична дела. Осим принуде, битна је економска компонента, јер материјална добит остварена извршењем кривичног дела иде у корист особе која експлоатише жртву. Децу која су принуђена да врше кривична дела наш систем тешко препознаје као жртве трговине људима. Према доступним подацима, најчешћа кривична дела деце жртва траговине људима су крађе предмета од веће вредности, накита, новца, обијање аутомобила, продавница и крађа одређених производа... Дете обично добија инструкције шта треба да донесе, у којој вредности, а уколико то не учини, бива кажњено.
- ▶ **КОД ПРИНУДЕ НА ПРОСЈАЧЕЊЕ** природа дечје активности је другачија. Дете је принуђено да проси тако што од непознатих људи тражи новац на основу свог сиромаштва, позива се на здравствене и друге разлоге због којих му је потребна помоћ или покушава да изазове самилост на верској основи. Просјачење може да обухвата и продају мањих предмета, као што је цвеће, крпе за чишћење и слично. Код продаје ових предмета "цена" предмета не одговара њиховој стварној вредности. У просјачење спадају и активности прања шофершајбни на раскрсницама, певање на улици и/или у аутобусу и сличне активности.

Када говоримо о принуди на вршење кривичних дела и просјачењу, говоримо о неким видовима дечјег рада који су непримерени узрасту и интересима детета.

- ▶ **ДЕЧЈИ РАД** који је непримерен узрасту, који угрожава здравље, школовање и/или живот детета означава се као непожељан дечји рад или злоупотреба дечјег рада. Овај рад у закону и међународним прописима спада у категорију *најгорих облици дечјеј рада*. (- стр. 83)

Пожељан дечји рад је рад који означава учешће деце у пословима који су у складу са узрастом и интересима детета и доприносе развоју радних навика детета, одговорности према раду и породици, односно то је рад који не угрожава ментално и физико здравље и школовање детета.

8.

ДА ЛИ ЈЕ НЕЛЕГАЛНО УСВОЈЕЊЕ ВИД ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

ДА

Усвојење је институт породичног права који омогућава трајно збрињавање детета које је остало без родитељског и породичног старања у породичном окружењу нове породице. Код усвојења, између детета и усвојоца се успоставља однос детета и родитеља који је нераскидив. Надлежност за реализацију усвојења има центар за социјални рад као орган старатељства. Основ заснивања усвојења је стручна процена органа старатељства да се ради о детету за које је усвојење одговарајући облик заштите његових најбољих интереса, те да усвојитељи који желе да усвоје дете имају утврђену општу подобност за заснивање усвојења малолетног детета. Тек након тога се улази у поступак проналажења одговарајуће породице за свако конкретно дете, чиме се штите права и интереси детета.

Дешава се да се дете сматра усвојеним и када је на неки други начин дошло у нову породицу, а да пре тога није поштована процедура усвојења која гарантује детету заштиту његових права. Дете може бити преузето у другу породицу по договору мајке детета и друге породице, мајка детета може бити плаћена за рађање детета како би га предала другим родитељима, може бити отето ради усвојења и друго. Сви ови начини усвојења

сматрају се нелегалним, с обзиром на то да нису испоштовани законски прописи који штите најбоље интересе и безбедност детета. Због изостанка стручног поступка и других законских прописа илегално усвојење се карактерише као злоупотреба детета.

Нелегални усвојитељи могу имати потребу да заснују целовиту породицу и остваре се у родитељској улози. У оваквим случајевима, између нелегалних усвојитеља и детета успоставља се родитељски однос, али изостаје претходни поступак који гарантује заштиту права детета. Стога се овај начин успостављања нелегалног усвојења одређује као кривично дело трговине људима вођено некомерцијалним разлозима.

Код оваквог нелегалног усвојења родитељска брига о детету се ни по чему не разликује од уобичајене родитељске бриге, те је веома тешко у школи или у окружењу посумњати да је у питању нелегално усвојено дете. У школи се може посумњати да се ради о нелегалном усвојењу ако се уочи да постоје нејасноће у вези са тим како је дете дошло у породицу, када се прикрива документација детета или се на друге начине одаје утисак да породица чува неку тајну која прожима понашање свих чланова породице.

У неким случајевима, нелегално усвојење, осим злоупотребе детета доводи и до његове даље експлоатације. Овде је примарни мотив нелегалног усвојења детета стицање противправне имовинске користи. Брига о детету не одговара његовим потребама, а дете може бити занемаривано, злостављано или експлоатисано у смислу трговине људима на различите начине: у виду сексуалне и радне експлоатације, просјачења, принудне удаје или на друге начине.

9. РАЊИВОСТ/ВУЛНЕРАБИЛНОСТ ДЕТЕТА ЈЕ КЉУЧНИ ПОЈАМ ЗА ПРЕПОЗНАВАЊЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

Појам рањивости/вулнерабилности је централан за разумевање трговине људима, али и за успешну идентификацију жртва. Фактори вулнерабилности најчешће представљају различите облике кршења људских права, као што су сиромаштво, неједнакост, дискриминација и насиље према одређеним групама, који као резултат имају економску

депривацију и социјалне услове који лимитирају индивидуалне изборе које особе имају⁷. Најчешће се као фактори вулнерабилности наводе узраст, болест, пол, сиромаштво, социјална изолација, зависност од других, нелегални статус, миграције, дислокација, неразвијеност заједнице^{8,9}.

Генерално се разликују два значења вулнерабилности:

РАЊИВОСТ/ВУЛНЕРАБИЛНОСТ КАО ПОДЛОЖНОСТ ТРГОВИНИ ЉУДИМА

Означава присуство фактора ризика који повећавају подложност, односно ризик за улазак у ланац трговине људима.

ЗЛОУПОТРЕБА РАЊИВОСТИ/ВУЛНЕРАБИЛНОСТ

Злоупотреба вулнерабилности најчешће значи искоришћавање постојања фактора ризика, односно злоупотребу тешког положаја детета, како би се остварила лакша контрола над њим у циљу његове експлоатације.

⁷United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2013). *Abuse of a position of vulnerability and other “means” within the definition of trafficking in persons*. Преузето са: http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2012/UNODC_2012_Issue_Paper_-_Abuse_of_a_Position_of_Vulnerability.pdf

⁸United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2010). *Report on the meeting of the Working Group on Trafficking in Persons held in Vienna from 27 to 29 January 2010*, стр. 5. Преузето са: <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/working-group-on-trafficking-jan-2010.html>

⁹United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2013). *Abuse of a position of vulnerability and other “means” within the definition of trafficking in persons*, стр. 14. Преузето са: http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2012/UNODC_2012_Issue_Paper_-_Abuse_of_a_Position_of_Vulnerability.pdf

ФАКТОРИ РАЊИВОСТИ/ВУЛНЕРАБИЛНОСТИ

Најчешћа подела фактора вулнерабилности је на:

- Контекстуалне факторе (фактори шире заједнице)
- Породичне или срединске факторе (фактори у породици и непосредној околини детета)
- Личне факторе (као што су узраст, физичка развијеност детета, интелектуални развој и сл)

НАЈЧЕШЋИ ФАКТОРИ РАЊИВОСТИ ДЕЦЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Када је у питању подложност трговини људима, најчешћи фактори вулнерабилности су:

- Рана искљученост из образовног система
- Неадекватна подршка и заштита детета од стране родитеља, старатеља или других одраслих лица
- Менталне и физичке тешкоће детета
- Промискуитетност деце
- Злоупотреба психоактивних супстанци
- Склоност разним видовима криминалног или асоцијалног понашања

С једне стране, о рањивости/вулнерабилности се говори као о фактору који доводи групу особа у ризик, и не представља део самог акта трговине људима, док се у другом значењу рањивост/вулнерабилност, односно тежак положај злоупотребљава у контексту начина извршења кривичног дела. На пример, нелегални статус у земљи може бити фактор вулнерабилности који особи намеће ризик да постане жртва трговине људима, али исто тако и средство којим се особа ставља у подређен положај или се у њему одржава¹⁰.

Неки од примера које можемо да наведемо као начине искоришћавања вулнерабилности жртве су када се искоришћава очај жртва које беже од рата, или када жени која живи у сиромаштву и не може да нађе начин да се издржава једино преостаје да верује у лажна обећања трговаца људима који обећавају бољи живот у некој другој земљи/месту¹¹, при чему трговац људима зна да особа нема могућности за живот у месту у ком живи¹².

 - стр. 87)

---

¹⁰United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2013). *Abuse of a position of vulnerability and other “means” within the definition of trafficking in persons*, стр. 15. Преузето са: http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2012/UNODC_2012_Issue_Paper_-_Abuse_of_a_Position_of_Vulnerability.pdf

¹¹Костић, М., Михаловић, А. (2012). Counteracting and preventing human trafficking in the republic of serbia, *Facta Universitatis, Series: Law and Politics 10, 101-110*.

¹²Извод из Приручника за Прелиминирану идентификацију жртва трговине људима, 2015, Центар за заштиту жртва трговине људима, интерни документ

10. ШТА ТРЕБА ДА ЗНАМ О ВИКТИМИЗАЦИЈИ ДЕТЕТА?

Виктимизација детета је повређивање детета неким видом криминалног понашања.

Може се јавити:

- ▶ **Примарна виктимизација** детета, то јест, ситуација у којој је дете изложено неком виду криминалног понашања (на пример трговини људима). Повређивање криминалним понашањем се може одвијати на различите начине – увреде, клевете, претње, прогањање, физички напад, сексуална узнемиравања, силовање, покушај силовања, насиље у породици, џепарење, провална крађа, разбојништво, изнуда новца, саобраћајни прекршај, малтретирање на послу, школи и др.
- ▶ **Ревиктимизација (поновљена виктимизација)**, то јест, ситуација у којој је дете поново директно изложено неком криминалном понашању (истом или различитом).
- ▶ **Секундарна виктимизација**, што подразумева сва негативна искуства која дете жртва доживљава од друштва након преживљене виктимизације.

Када су у питању деца жртве трговине људима, секундарна виктимизација настаје кроз:

- ▶ Несензитиван третман полиције
- ▶ Поновљено несензитивно испитивање
- ▶ Недовољну заштиту
- ▶ Недовољан проток информација између свих актера

- ▶ Изостанак благовремене и адекватне реакције државе – системи подршке не чине ништа, чине погрешно или касне
- ▶ Неадекватан однос помагача: игнорисање, испитивање, неверовање, откривање пред другима...

Одрасли често, из најбољих намера, доприносе секундарној виктимизацији тако што суштински не препознају потребе детета и у односу са дететом реагују на начин који „затвара” дете. Дете не осећа да је прихваћено, да га одрасли разуме, повлачи се и не комуницира са одраслом особом. Доживљава одраслог као особу која испитује, која није заинтересована за њега и која му не може пружити одговарајућу подршку.

НЕКЕ ОД УОБИЧАЈЕНИХ РЕЧЕНИЦА КОЈЕ „ЗАТВАРАЈУ” РАЗГОВОР СА ДЕТЕТОМ И ДОДАТНО ГА ПОВРЕЂУЈУ

- „Није то ништа, не брини.”
- „Храбар си ти, преживећеш.”
- „Признај, мало преувеличаваш.”
- „А, да ти ниси све то измислио?”
- „Испричај ми све што се догодило.”
- „Децо, молим вас да будете добри према Лазару, јер је он ...”
- „Знам твог оца, он то никада не би урадио.”
- „Је л’ твој отац туче твоју маму?”

и слично

ОСНОВНЕ ПОСТАВКЕ ВИКТИМИЛОГИЈЕ:

Постоји одређена група људи, која је чешће од других изложена

- криминалном понашању / деца су изложенија због своје развојне немогућности да се сама заштите
- Кад нека особа једном постане жртва неког вида криминалног понашања, њене шансе да то поново постане се знатно увећавају
- Интерес сваког друштва је рано откривање најрањивијих особа

Наука која се бави проучавањем виктимизације је виктимологија, настала средином 20. века. Истраживања у виктимологији показала су да су увећане шансе за поновну изложеност повређивању криминалним активностима особе која је једном била изложена неком виду криминалног понашања. Ово је један од разлога зашто су благовремено откривање жртава и превентивни рад значајани у заштити жртава.

A1 - ЖРТВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

1. КО ЈЕ ЖРТВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

Жртва трговине људима може постати било која особа чије су снаге за превазилажење животних тешкоћа у одређеној ситуацији смањене. У тим околностима она не може добро да процени ситуацију у којој се налази ни да пронађе конструктивна решења.

Ипак, код већине жртава, приступи су неки од фактора који чине њену подложност трговини људима, односно, чине је рањивом/вулнерабилном. У сваком друштву постоје групе које су изложене криминалном понашању чешће од других.

Када дете једном постане жртва трговине људима, велика је вероватноћа да ће без правовремене и адекватне подршке поново постати жртва, због начина на који изложеност трговини људима делује на емоционални и социјални развој детета жртве. Стога је рано откривање ризика приоритет како би се обезбедила подршка и смањили или отклонили ризици по дете.

Жртви трговине људима потребна је подршка како би могла да превазиђе тешке последице искуства трговине људима и опорави се. Да би особа могла да добије подршку као жртва трговине људима неопходно је да она буде препозната као жртва.

У многим земљама, препознавање жртве трговине људима у вези је са гоњењем починиоца кривичног дела и особа бива препозната као жртва тек када се у кривичном поступку докаже да је извршено ово кривично дело. За све то време, жртва у институцијама система не добија адекватну подршку, јер није препозната као жртва трговине људима.

У Србији се статус жртве трговине људима утврђује на основу последица које искуство трговине људима оставља на жртву и кршења њених људских права. Разумевање позиције жртве у складу је са дефиницијом жртве трговине људима дате у Конвенцији Савета Европе о борби против трговине људима: Жртва трговине људима је особа која је препозната од стране надлежног органа и за коју се оправдано верује да је жртва трговине људима, без обзира на то да ли је починилац идентификован, кривично гоњен, ухапшен или осуђен.

2.

ДА ЛИ ДЕТЕ ВИДИ СЕБЕ КАО ЖРТВУ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

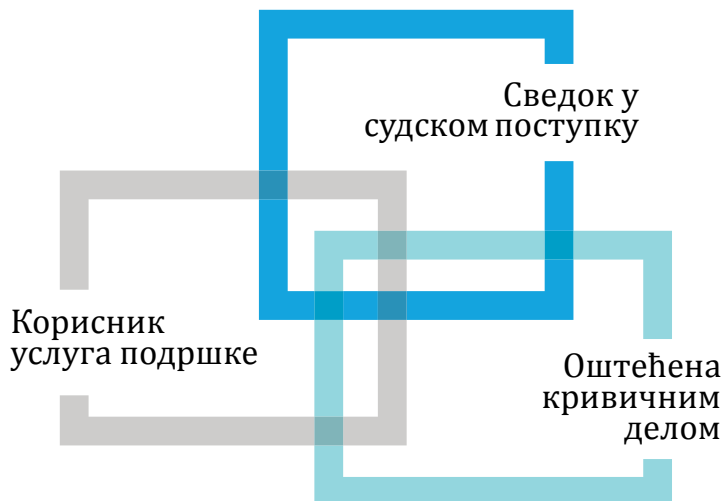
Дете може, али и не мора да препозна да је постало жртва трговине људима. Деца често постају жртве криминалног понашања одраслих које познају и са којима их повезује одређени однос поверења и блискости, услед чега не могу да препознају сврху њиховог понашања. Починилац може заузети такав став у односу на дете да дете поверује да све што се дешава и треба да се деси, да оно мора да врати дуг на тај начин, или да га се дете толико плаши да не жели ни да размишља о ситуацији у којој се налази.

И када су свесна да су жртве трговине људима, деца неће увек то рећи, због страха, осећања стида, бојазни да ће бити одбачена и напуштена, да их неће разумети. Стога је веома важно да запослени у школи на време препознају прве сигнале који упућују на могући ризик и реагују у складу са дефинисаним поступцима и процедурама.

3. КАКО МОЖЕМО ДА ГЛЕДАМО НА ПОЛОЖАЈ ЖРТВЕ?

Положај жртве трговине људима након њеног откривања је осетљив и подразумева неколико њених истовремених улога. Жртва је:

УЛОГА ОШТЕЋЕНОГ КРИВИЧНИМ ДЕЛОМ

Жртва је оштећена кривичним делом, самим тим што је претрпела извршење кривичног дела трговине људима. Она има разноврсне и често ненадокнадиве промене менталног и/или физичког здравља након експлоатације. Из те позиције жртва има право на надокнаду штете у судском поступку.

Иако ово право нико не спори, његово остваривање у судском поступку је изузено ретко. Основни проблем лежи у чињеници да се надокнада штете остварује у посебном судском поступку, а не у кривичном поступку према починиоцу овог кривичног дела. Сам начин остваривања овог права секундарно виктимизира жртву.

УЛОГА СВЕДОКА У СУДСКОМ ПОСТУПКУ

Жртва је сведок у судском поступку, услед чега је још више изложена секундарној виктимизацији. Она се појављује на суду у својству сведока-оштећеног. Повремено се дешава да се она на суду поново среће са починиоцем трговине људима. Већина судских поступака дуго траје (и по неколико година), а сами услови саслушања у тужилаштву и суду често не омогућавају заштиту права жртве у судском поступку. Све то доводи до секундарне виктимизације жртве, нарочито деце.

УЛОГА КОРИСНИКА УСЛУГА ПОДРШКЕ

Жртва је корисник услуга подршке различитих система (социјалне заштите, образовања, здравства, невладиног сектора). Као кориснику услуга, жртви су потребне и посебно креиране услуге с обзиром на специфичности њене ситуације, али и неке постојеће услуге намење широј групи у заједници.

Ово пред заједницу поставља изазов да креира и обезбеди доступност потребних услуга жртви трговине људима. Посебан је изазов обезбедити адекватне услуге намењене деци жртвама.

A2 - ПОСЛЕДИЦЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА ПО ЖРТВУ

1.

ДА ЛИ ИСКУСТВО ТРГОВИНЕ ЉУДИМА
ПРЕДСТАВЉА ТРАУМУ ЗА ДЕТЕ?

ДА

Искуство трговине људима је догађај ван уобичајеног искуства детета и као такав интензивно делује на дете. Уз то, степен развоја детета и његово животно искуство утичу на интензитет трауме, јер могу детету помоћи или одмоћи да разуме, интегрише и превазиђе доживљену трауму. (- стр. 88)

2.

КОЈЕ ПРОМЕНЕ КОД ДЕТЕТА МОЖЕ ИЗАЗВАТИ ТРГОВИНА ЉУДИМА?

Дете се трајно мења под утицајем трауматских искустава. (- стр. 91)

Траума не оставља исте промене код све деце, али је извесно да утиче на различите аспекте њиховог развоја (психичког, физичког и моралног). Најчешће промене јављају се у погледу:

- ▶ Афективне везаности и односа
- ▶ Физичког здравља
- ▶ Емоција и емоционалног реаговања
- ▶ Понашања
- ▶ Когниције
- ▶ Сlike о себи и перспективе будућности
- ▶ Економског стања

3.

ДА ЛИ ДЕЦА РАЗЛИЧИТОГ УЗРАСТА ИМАЈУ ИСТЕ РЕАКЦИЈЕ НА ИСКУСТВО ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

Деца су људска бића у развоју. Сходно узрасту, психофизичка зрелост детета се мења, а са њом и капацитет да се у конкретной ситуацији реагује на прикладан начин. Емоције детета се постепено развијају, физичка зрелост и снага такође, као и способност мишљења и логичког разумевања конкретних и апстрактних појмова. Како дете одраста његово искуство бива све богатије и специфичности животног искуства чине **да деца на различитом узрасту различито реагују на животне догађаје, па и на трговину људима. (- стр. 98)**

Основне карактеристике реаговања детета на трауму могу се приказати на овај начин:

РЕАКЦИЈЕ ДЕТЕТА ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Повученост, муцање, регресија, сепарациона анксиозност, изливи беса, поремећај спавања, трауматска игра (дете се игра тако што одиграва оно што му се дешавало), љутња, поремећај афективне везаности/привржености.

РЕАКЦИЈЕ ДЕТЕТА ШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Тешкоће концентрације, самооптуживање, осећање кривице, фантазије освете, повишена раздражљивост, соматизација, повлачење, повећана агресија.

РЕАКЦИЈЕ ДЕТЕТА У АДОЛЕСЦЕНЦИЈИ

Реакције сличне као код одраслих, "acting out", измењена перцепција будућности, ниско самопоштовање, нижа компетентност, немогућност уживања, песимизам.

4.

ШТА ЈЕ ТО ШТО ДЕТЕТУ ПОМАЖЕ ДА СЕ ИЗБОРИ СА ТРАУМОМ?

Основни извори подршке детету да се избори са траумом су само дете, стручњаци, одрасли и вршњаци које дете сматра значајним. Унутрашње снаге детета које му помажу у превазилажењу трауме називају се резилијенце.

Према теорији резилијентности, резилијенца се описује на више начина: она је унутрашња снага, потенцијал; отпорност на изазове; позитивна адаптација на промењене услове; способност да се одржи ментално здравље упркос невољама, прилагодљивост променама, способност за напредак упркос животним изазовима.

За резилијентне људе се колоквијално каже да су „жилави” људи које ништа не може уништити.

Свако дете има унутрашње снаге, резилијенце, које му помажу да превазиђе животне тешкоће/недаће у којима се нашло.

РЕЗИЛИЈЕНЦЕ/СНАГЕ ДЕТЕТА

- Развијена сигурна везаност/приврженост за родитеље
- Развијене комуникационе вештине
- Дете може да прихвати промене /адаптабилност
- Развијене вештине решавања проблема
- Самопоуздано је
- Позитиван доживљај сопственог идентитета
- Уме да препозна када му је потребна помоћ и подршка одраслих и да је затражи

Основ резилијентности лежи у способности да се конкретна ситуација разуме, у емоционалним ставовима и способности да се у вези са разумевањем ситуације предузму сврсисходне активности како би се та ситуација превазишла и извела позитивна промена која унапређује квалитет живота детета/одрасле особе.

Развијеност резилијенци детета зависи од његовог узраста али и животног искуства. Трговина људима, због начина извршења, може лако довести до угрожавања резилијентности детета. Она нарушава сигурну везаност детета за одрасле, умањује вештине комуникације, дете не успева да се прилагоди екстремним променама, суочава се са проблемима који надилазе његове капацитете и не може да их реши; опада његово самопоуздање, умањује се позитиван доживљај себе, дете отежано тражи, или уопште не може да пронађе и затражи подршку других. Дуготрајна изложеност трговини људима може довести до потпуног губитка резилијенци и до смрти детета.

Међутим, када се дете ослободи експлоатације, уз одговарјући опоравак, његове резилијенце се поново развијају и могу бити снажније него раније. Свако животно искуство које дете доживи јача његову отпорност и резилијентност.

АЗ - ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

1.

ШТА ЈЕ ТО ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

У свету још увек не постоји јединствено разумевање појма идентификације жртава трговине људима. - **стр. 100**) Може се рећи да је идентификација процес у коме се препознају жртве трговине људима и утврђује да ли је нека особа жртва трговине људима или не. Сам процес идентификације мора да се одвија уз пуно поштовање људских права жртава. Током идентификације, жртви се омогућава подршка и приступ услугама које јој могу помоћи да се опорави од претрпљене трауме.

Приоритет подршке жртви током идентификације је осигурање безбедности, а потом, задовољавање основних потреба.

Сама идентификација је, као што је већ речено, нужно повезана са заштитом и подршком, односно може трајати дужи временски период, у зависности од спремности жртве да учествује у овом процесу¹³.

---

¹³У Србији процес идентификације траје до три месеца.

Надлежни органи у Србији препознају потребу жртве да пре него што уђе у процес идентификације, има времена да размисли о свом положају и ономе што жели, те да се опорави од претрпљене трауме. Из тог разлога процес идентификације може почети неколико недеља или месеци након првог контакта са могућом жртвом трговине људима, а она за то време, ужива сва права као и жртва трговине људима. Овај период означен је као период рефлексije или опоравка.

Исто тако, уважена је и чињеница да због комплексности феномена и стања у коме се налази жртва сам процес идентификације може бити дуготрајан.

Према нацрту стандарда за заштиту жртава трговине људима у Србији који је упућен надлежном министарству, период за идентификацију може трајати и до 3 месеца од започињања идентификације, а по потреби и дуже. Од момента када почне процес идентификације – успостављање првог контакта са могућом жртвом трговине људима – особа има пуну подршку система социјалне заштите као и жртва трговине људима и има права на боравак из хуманитарних разлога. Како се читав процес идентификације и подршке одвија у систему социјалне заштите, особа има права на подршку без обзира на то да ли учествује у кривичном гоњењу трговца људима или не (у случају да је особа препозната као жртва трговине људима на основу критеријума датих у документу Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима).

У системима идентификације у већини земаља у Европи и свету, идентификацију жртава трговине људима обавља полиција, што значи да је статус жртве дефинисан не по основу људских права, већ према одредбама кривичног поступка гоњења починиоца кривичног дела трговине људима. С обзиром на то да се кривично дело недвосмислено утврђује одлуком надлежног суда, у овом систему идентификације жртва се идентификује као жртва трговине људима и може да ужива сва права као жртва тек након окончања судског поступка против починиоца. Одређивање статуса на основу истражног поступка и кривичног права је ужи приступ идентификацији жртава.

Идентификација жртава на основу кршења људских права ван кривичног гоњења починиоца најбољи је начин заштите права жртава. Потпуно раздвајање идентификације у односу на кривично гоњење трговаца људима значи да је идентификација потпуно одвојена од истражног поступка, односно учешћа жртве у криминалној истрази и њеног сведочења у поступку. Она је сасвим заснована на приступу са аспекта људских права и усклађена са дефиницијом идентификације у Конвенцији Савета Европе о борби против трговине људима. У том смислу, идентификација је у Србији одређена као процена у оквиру система социјалне заштите на основу које особа стиче право на посебну подршку у оквиру система социјалне заштите, као и друга права.

2.

КОЈИ СУ ПОКАЗАТЕЉИ ДА ЈЕ НЕКО ЖРТВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

Идентификација жртава трговине људима врши се на основу различитих показатеља, индикатора трговине људима. У свету постоје индикатори које је дала Међународна организација рада (МОР), Међународна организација за миграције (ИОМ), Уједињене Нације (УН), а пожељно је да свака земља дефинише националне индикаторе за препознавање жртава трговине људима (с обзиром на то да међу државама постоје разлике у заступљености видова трговине људима и начинима експлоатације).

Индикатори трговине људима су подаци који упућују на постојање трговине људима. Они могу бити:

ДИРЕКТНИ ПОКАЗАТЕЉИ

Означавају податке који директно указују на постојање елемената кривичног дела трговине људима дефинисаног законом.

ИНДИРЕКТНИ ПОКАЗАТЕЉИ

Означавају податке који указују на постојање одређених ситуација или околности које су кроз истраживања и праксу препознате као ситуације повезане са трговином људима (просечни статистички социјални и психолошки профил жртве трговине људима, начин на који је пут у иностранство организован, ситуација и место где је жртва пронађена, итд.)

У Србији је у току поступак дефинисања националних индикатора за прелиминарну идентификацију. Креирани су посебни индикатори за социјалну заштиту, образовање и полицију. Надлежна министарства припремају инструкције и упутства. - стр. 102

3.

КОЈА ЈЕ СВРХА ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

Сврха идентификације је да омогући благовремено обезбеђивање помоћи и подршке жртви и ефикасно супротстављање трговини људима.

Према неким проценама међународних стручњака, око 65% жртава трговине људима није идентификовано. Ово се дешава из различитих разлога. На пример, жртве трговине људима које се налазе на територији стране државе се често плаше да ће бити кривично гоњене за кршење закона те земље, што је нарочито случај када су прекршени имиграциони закони у вези са уласком и боравком на територији те државе. Поред тога, жртве не верују представницима државних органа и структура, јер често нису свесне својих права и могућности за добијање помоћи и заштите. Често, психолошка траума не дозвољава жртвама трговине људима да адекватно процене догађаје и предузму кораке како би поправиле своју ситуацију.

4.

ШТА ЈЕ ТО ПРЕЛИМИНАРНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

На основу сврхе и начина спровођења идентификације, могу се разликовати:

- 1. ПРЕЛИМИНАРНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА**, која се односи на први контакт са могућом жртвом током којег се процењује да ли постоји ризик да је особа жртва трговине људима. Овај вид идентификације је присутан у већини земаља и односи се на утврђивање ризика, али не подразумева верификацију да је особа жртва трговине људима. Ово онемогућава увођење подршке жртвама трговине људима у формално-правни систем држава, чиме оне губе могућност подршке. Формална идентификација у већини земаља врши се након утврђивања постојања кривичног дела, када сама пресуда и учешће у процесуирању кривичног дела у улози сведока-оштећеног, одређују особу као жртву. С обзиром на то да је идентификација основ подршке

и заштите жртава трговине људима, међународна документа и пракса упућују на проактивну идентификацију, како би се благовремено откриле жртве трговине људима и обезбедила подршка. У том циљу, неопходно је укључивање свих система, НВО сектора и проактиван рад полиције, како би се обезбедила благовременост откривања.

2. ПРОАКТИВНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА означава, пре свега, поступање полиције и органа гоњења оријентисано на унапређење откривања могућих жртава и особа подложних трговини људима, како би се благовремено покренули одговарајући кривичноправни поступци и друге активности на заштити могуће жртве и спречавању њеног уласка у експлоатацију. Проактивна идентификација се може реализовати у различитим системима, организацијама и заједницама, што значи да је могу реализовати школа, невладине организације и други. Проактивна идентификација означава поступак који подразумева проналажење могућих жртава на местима где се оне уобичајено налазе и теренски рад. Кроз рад волонтерских организација и пружање посебних услуга које имају за циљ рано откривање жртава повећава се могућност благовременог откривања жртава.

3. ТЕРЕНСКИ РАД И ПРОНАЛАЖЕЊЕ ЖРТАВА на местима где се оне налазе, не од стране полиције, већ волонтерске организације и посебне услуге које имају за циљ проналажење жртава. Просветни систем је управо проактивни систем и стога, може да идентификује жртву.

4. РЕАКТИВНА ИДЕНТИФИКАЦИЈА, која се односи на поступање полиције и кривично гоњење починиоца кривичног дела.

5. КО ИДЕНТИФИКУЈЕ ЖРТВЕ?

У већини земаља, полиција идентификује жртве трговине људима.

У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ, ЗВАНИЧНУ ИДЕНТИФИКАЦИЈУ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА ВРШИ ЦЕНТАР ЗА ЗАШТИТУ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА.

Идентификација жртава трговине људима у Србији дефинисана је кроз поверене послове Центра за заштиту жртава трговине људима. (- стр. 106) Центар за заштиту жртава трговине људима утврђује статус жртве без реализације формално-правног процеса, на основу стручног поступка процене у систему социјалне заштите. Овако утврђен статус жртве омогућава обезбеђивање подршке жртвама трговине људима без обзира на покретање кривичног поступка и гоњење починиоца кривичног дела трговине људима.

Након оснивања Центра за заштиту жртава трговине људима (2012. године), процес идентификације формално је уређен на другачији начин у односу на претходни период. Све институције система, невладине и друге организације које долазе у сусрет са особама које могу бити жртве трговине људима, а код којих су посумњали да се ради о могућности да је та особа жртва трговине људима, утврђују присуство показатеља трговине људима и на основу добијених података, достављају Центру за заштиту жртава трговине људима информације о могућој жртви.

Ове институције и организације се баве прелиминарном идентификацијом.

На основу пријаве, успоставља се први контакт са жртвом изапочиње процес идентификације, у коме Центар процењује оправданост разлога за веровање да је пријављена особа жртва трговине људима. Идентификација се у Центру обавља кроз стручни процес процене

потреба и стања жртве и њиховог довођења у везу са карактеристикама кривичног дела трговине људима. Након првог контакта, утврђује се период рефлексije (период за опоравак у коме жртва може да одлучи хоће ли учествовати у судском поступку или не) и улази у стручни процес процене који се завршава утврђивањем статуса жртве.

Слика 1: Процес препознавања жртава трговине људима у Србији

6.

ДА ЛИ ЈЕ НЕЖНО ДА ПОСТОЈЕ СВА ТРИ ЕЛЕМЕНТА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА ДА БИ СЕ ДЕТЕ ИДЕНТИФИКОВАЛО КАО ЖРТВА?

НЕ

Једно од главних обележја трговине људима је принуда, односно чињеница да се она одвија без слободног избора и пристанка, сагласности жртве. И када жртва да свој „пристанак“ на експлоатацију, поготову када се ради о одраслој жртви, тај пристанак је изнуђен различитим активностима у оквиру настојања да се жртва доведе и одржава у зависном положају, односно да се успостави контрола над њеним понашањем. Механизми контроле могу се кретати у широком дијапазону, од суптилне манипулације жртвом до тешких видова физичког злостављања и кажњавања. Током идентификације одраслих жртава трговине људима, процењује се да ли је жртва добровољно ушла у експлоатацију или не, односно да ли је њен “пристанак” на експлоатацију резултат принуде и примењених механизма контроле, што је важно за дефинисање и разликовање кривичног дела трговине људима од сродних кривичних дела.

У идентификацији деце није од пресудног значаја на који начин се успоставља и одржава контрола над њима током трговине људима. Између детета и особе која га експлоатише постоји изразита асиметрија моћи, која је условљена природом дечјег развоја. Дете није у стању да препозна намере трговца људима или да се одупре његовим притисцима и механизмима контроле. Из тог разлога се уопште не процењује да ли је дете добровољно ушло у експлоатацију или не. Међународним правом се дефинише да дете не може да да пристанак на сопствену експлоатацију.

!

ДА БИ СЕ ДЕЦА ИДЕНТИФИКОВАЛА КАО ЖРТВЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА НЕЖНО
ЈЕ ДА ПОСТОЈИ НАМЕРА ЊИХОВЕ ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ И ДА ЈЕ ДОШЛО БАР
ДО ВРБОВАЊА СА НАМЕРОМ ЊИХОВЕ ЕКСПЛОАТАЦИЈЕ РАДИ СТИЦАЊА
ПРОТИВПРАВНЕ ИМОВИНСКЕ КОРИСТИ

A4 - ПОДРШКА ЖРТВАМА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

1.

ДА ЛИ ДЕЦА ЖРТВЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА ИМАЈУ
ИСТЕ ПОТРЕБЕ КАО И ДРУГА ДЕЦА?

Да, сва деца имају исте потребе. Подршка деци жртвама трговине људима базира се на препознавању њихових потреба.

Потребе деце жртава трговине људима су исте као и потребе друге деце њиховог узраста, само је начин њиховог задовољавања различит. Постоје различите теорије потреба. Једна од најприменљивијих у раду са децом жртвама трговине људима је класификација коју је дао Абрахам Маслов. Основне потребе по Маслову су: физиолошке потребе, сигурност, љубав и припадање, постигнуће и уважавање, и самоостваривање. (- стр. 109)

2.

ЗАШТО СЕ ПОНЕКАД ЧИНИ ДА СУ ПОТРЕБЕ ДЕЦЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА ДРУГАЧИЈЕ ОД ПОТРЕБА ДРУГЕ ДЕЦЕ?

Трговина људима, као један од најтежих облика кршења људских и дечјих права, трауматично је искуство за децу које дубоко повређује личност и осећања детета и угрожава задовољавање њихових потреба. Дете је особа у развоју и због своје психичке и физичке незрелости подложније повређивању него што су то зреле особе.

Због начина на који се извршава кривично дело трговине људима, угрожавање дечјих права је бруталније и за дете погубније од других ситуација у којима су дечја права и потребе деце угрожена. Видљиво понашање детета које је преживело искуство трговине људима може бити за друге врло необично – дете се може стално играти једне исте игре, па се може стећи утисак да је њему сама та игра најбитнија; његове реакције на уобичајене догађаје, на пример звук аутомобилске сирене могу бити пренаглашене, праћене паником. Ове и сличне секвенце понашања деце жртава насиља могу навести на помисао да су потребе такве деце другачије од потреба друге деце, а заправо је реч о другачијим реакцијама на ускраћивање задовољења универзалних потреба.

 - стр. 112)

3.

КАДА, КО И КАКО МОЖЕ ПОМОЋИ ДЕТЕТУ ЖРТВИ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

Подршку детету жртви трговине људима неопходно је обезбедити што пре. Када се открије да је дете експлоатисано, неопходно је одмах прекинути експлоатацију и обезбедити подршку. Што се тиче школе, посебно је важно да она не покушава сама да прекине експлоатацију детета. Уколико дете похађа наставу, задатак школе је да му пружи неопходну подршку до прекида експлоатације.

Што пре дете жртва трговине људима добије потребну подршку, то су веће шансе да ће повређивање бити краће и да ће се дете опоравити од трауматичног искуства.

Подршку детету у различитим фазама експлоатације и након изласка из ње могу пружати професионалци различитих институција и организација, али и непрофесионалци, чланови породице, пријатељи, људи у окружењу. За дете је изузетно значајно да благовремено добије ове видове подршке.

Професионалци који пружају подршку детету могу бити стручњаци различитих система – полиције, социјалне заштите, правосуђа, образовања, здравства. С обзиром на природу трауме, значајна је подршка коју обезбеђују психолози, психотерапеути, лекари различитих дисциплина, социјални радници, правни заступници.... Они помажу да се осигура безбедност, здравље и развој детета и његов најбољи интерес.

С обзиром на сложеност појаве трговине људима, неопходно је заједничко мултисекторско и координисано обезбеђивање подршке детету, од откривања до избављења детета и каснијег опоравка. - стр. 113)

Подједнако важна, по дечјем виђењу можда и драгоценија за дете је подршка коју пружају особе које дете сматра значајним – породица, пријатељи, друге блиске особе. Ова подршка омогућава детету да се осећа прихваћеним и вољеним тамо где је детету најважније да буде – у својој породици и са пријатељима.

КАКО ПОДРЖАТИ ДЕТЕ

Подршка детету обезбеђује се у оквиру деловања институција система, где свака институција обавља послове из домена своје надлежности, у зависности од стања и потреба детета. Код обављања редовних послова, за квалитет подршке детету важна је сензибилност стручњака за приступ детету са оваквим трауматским искуством.

ВИДОВИ ПОДРШКЕ ДЕТЕТУ

Подршка у:

- Очувању физичког здравља (лечење и санирање повреда)
- Очувању менталног здравља (лечење, психотерапија....)
- Школовању
- Припреми за запошљавање
- Обезбеђивању егзистенције
- Интеграцији у заједницу
- Обезбеђивању сигурног смештаја
- Учешћу детета у судским поступцима и у свим другим животним областима које су важне за дете. - **стр. 114**

Психолошка прва помоћ детету (- **стр. 116**), и кључне интервенције (- **стр. 121**) у подршци, које нису уско специјализоване, основ су интергације детета и бржег опоравка.

4.

ДА ЛИ ПОСТОЈЕ ПОСЕБНИ ПРИНЦИПИ ЗАШТИТЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Конвенција о правима детета¹⁴ је кључни међународни правни инструмент који дефинише заштиту деце и на коме се заснивају други међународни инструменти који се односе на заштиту деце. Она је истовремено и извор кључних принципа и процедура заштите детета у Републици Србији.

КЉУЧНА ПРАВА ДЕТЕТА ПРЕМА КОНВЕНЦИЈИ О ПРАВИМА ДЕТЕТА, КОЈА СЕ ИСТОВРЕМЕНО ТУМАЧЕ И КАО ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ У ЗАШТИТИ ДЕТЕТА

- Право на заштиту најбољег интереса детета
- Право на недискриминацију
- Право на живот, опстанак и развој
- Право на партиципацију

Конвенција о правима детета прописује низ других основних дечјих права, која укључују, између осталог, заштиту детета од свих видова насиља, експлоатације и занемаривања, као и право на физички и интелектуални развој детета.

Конвенција подвлачи важност породице у пружању бриге детету, те је једно од основних права и принципа заштите детета право на живот у породици. Комитет за права детета Уједињених нација је издао низ коментара који су кључни за заштиту детета и који помажу државама чланицама да дефинишу своје политике и процедуре у заштити детета.

¹⁴Извор: Конвенција о правима детета

Општи коментар број 14 о најбољем интересу детета (2013)¹⁵ и Општи коментар број 12 о праву детета на своје мишљење (2009)¹⁶ су кључни за разумевање и примену принципа заштите најбољег интереса детета и права детета на мишљење и партиципацију.

Још један међународни документ значајан за дефинисање принципа заштите деце жртава трговине људима носи назив Минимални стандарди заштите деце у ванредним ситуацијама¹⁷. На темељима наведених принципа, дефинисани су основни принципи заштите деца жртава трговине људима у Србији. - стр. 123)

МИНИМАЛНИ СТАНДАРДИ ЗАШТИТЕ ДЕЦЕ У ХУМАНИТАРНИМ АКТИВНОСТИМА

Принцип 1: Постарајте се да ваше активности не изложе људе додатној штети

Принцип 2: Обезбедите људима приступ непристрасној помоћи

Принцип 3: Заштитите људе од физичких повреда и психичких последица које проистичу из насиља и принуде

Принцип 4: Помозите људима да остваре своја права, располажу одговарајућим правним механизмима и опораве се од последица злостављања

Принцип 5: Јачање система дечје заштите

Принцип 6: Јачање резилијентности деце у хуманитарним активностима

¹⁵UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 14 (2013): *On the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1)*, 29 May 2013, CRC /C/GC/14, преузето 2016: http://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ ЗАШТИТЕ ДЕЦЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У СРБИЈИ

- Најбољи интерес детета
- Не чинити штету
- Поверљивост
- Приватност
- Партиципација детета
- Сигурност детета
- Хуманост и добровољност
- Недискриминација/праведност
- Поштовање личности детета

На темељима наведених принципа, дефинисани су основни принципи заштите деца жртава трговине људима у Србији. - стр. 123

Школа је обавезна да приликом заштите ученика за које се сумња да су жртве трговине људима поштује основне принципе заштите детета жртве трговине људима.

Принципи заштите детета жртве трговине људима базирани су на основним етичким принципима подршке жртвама трговине људима. - стр. 130

---

¹⁶UN Committee on the Rights of the Child (CRC), General comment No. 12 (2009): *The right of the child to be heard*, 20 July 2009, CRC/C/GC/12, преузето 2016: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>

¹⁷Минимални стандарди за заштиту деце у хуманитарним активностима, приређивач М. Милановић (2016), НВО Центар за истраживање и развој ИДЕАС, Београд

A5 - ОДНОС ПОВЕРЕЊА

1.

ЗАШТО ЈЕ ВАЖАН ОДНОС ПОВЕРЕЊА УЧЕНИКА И НАСТАВНИКА?

Однос поверења је један од кључних покретача промене код детета и тачка ослоња плодноне интеракције између просветног радника и ученика, а нарочито у погледу помоћи и подршке. Он карактерише узајамно поверење и позитивна очекивања; емотивно је обојен, али и задржава јасне границе улоге детета као корисника и улоге просветног радника као помагача, када је реч о школи.

За успешно формирање односа поверења неопходно је поштовање дечјих порав и етичких и моралних стандарда струке.

Када је у питању однос поверења детета и родитеља, ради се о истим принципима и јасном задржавању дефинисаних улога родитеља.

Однос поверења између ученика жртве трговине људима и наставника је важан, јер је предуслов отпочињања и одвијања добре комуникације између њих. Представља значајну компоненту која доприноси превенцији трговине људима, која је основ за спречавање даље виктимизације ученика, као и омогућавање подршке у даљем школовању.

Као и сви други међуљудски односи, и овај однос је двостран и зависи од обе стране у овој дијади. Састоји се у томе да ученик верује наставнику/стручном сараднику и доживљава га као особу која је у стању да га научи, разуме, прихвати, уважи, саслуша, пружи објашњење и подршку не само у вези са школским знањима, већ и у другим сферама.

Постојање односа поверења између ученика жртве трговине људима и наставника/стручног сарадника је важно не само за ученика и наставника/стручног сарадника, већ и за школу и друштво уопште. Он је основ стварања друштвено прихватљивих облика понашања и превенције свих врста насиља у заједници, с обзиром на то да је школа прва институција која, између осталог, треба да утиче на децу да се формирају у младе људе који ће знати да се суоче са животним изазовима, а дете је у њој много дуже него у свим другим системима. Однос који ученик жртва трговине људима успоставља са наставником/стручним сарадником, као са фигуром адекватног одраслог је прилика да усвоји образац здравог међуљудског односа, који ће обогатити његов репертоар понашања у односу према другима. Треба да знамо да тај однос који успостављамо са учеником представља вид корективног и здравог искуства за њега.

Ученик који верује свом наставнику, спремнији је да коригује своје понашање и прихвати савете које добија од наставника, осећа се прихваћенијим од школе, лакше савладава школске обавезе, редовније похађа школу, постиже бољи школски успех. Наставник са којим ученици остварују бољи однос и у њега имају поверење лакше успева да успостави и усмери друштвено пожељна понашања код својих ученика. Ученици који су жртве трговине људима, осећају се прихваћенијим, лакше превазилазе трауматско искуство и брже се реинтегришу у школску средину од оних који немају изграђен однос поверења са својим наставником.

У таквој релацији, ученик жртва трговине људима не страхује од изражавања својих емоција, мисли и понашања, јер зна да га наставник разуме, прихвата и да је ту да му помогне и усмери га. Наставник је ту да ученика мотивише да истраје у тој својој отворености, као процесу разоткривања. То ће моћи да учини само ако активно слуша, прихвата, не осуђује, не одбацује. Тако ће помоћи ученику да разуме и прихвати своју ситуацију, како би заједно лакше дошли до решења. На крају, однос у коме постоји подршка између наставника/стручних сарадника према ученику у великој мери доприноси квалитетнијем менталном и социјалном функционисању ученика, али и самих наставника.

2.

КАКО СЕ УСПОСТАВЉА ОДНОС ПОВЕРЕЊА
УЧЕНИКА И НАСТАВНИКА

Већина жртава трговине људима, а нарочито деце жртава, доведено је у позицију експлоатације кроз злоупотребу њиховог односа поверења у особу која их је врбовала или експлоатисала. Управо ова чињеница може у знатној мери да отежа комуникацију исам однос поверења ученика жртве трговине људима и наставника/стручног сарадника који има намеру да му пружи подршку и помоћ. Да бисмо створили и одржали однос поверења, морамо успоставити адекватан контакт са жртвом, који у фокусу нема долажење до информација које су нам потребне ради пријављивања самог чина насиља, већ самог ученика жртву трговине људима, као особу, његове потребе и осећања.

То значи да ученика морамо сагледати као дете са свим својим тешкоћама, потребама, тежњама, страховима, рањивостима, као и дечијим правима. Уколико то учинимо, на добром смо путу да спречимо његову **секундарну виктимизацију, као и ревиктимизацију.**

Однос поверења се успоставља тако што помагач у контакту са дететом показује емпатију, прихватање детета и разумевање, заузима емоционално топао, али ипак, професионалан став у коме се знају улоге и поштују високи етички и морални стандарди приступа деци. Неки људи умеју природно да успоставе однос поверења, а неки то могу да науче.

Однос поверења је узајаман и развија се ако га ученик и наставник/стручни сарадник заједнички изграђују. То не значи одсуство отпора и љутње код наставника и/или ученика, већ константан рад на превазилажењу истих. Као што одрасли процењују ученика у том односу, и сам ученик жртва трговине људима процењује одраслог – да ли искрено брине о њему, да ли га уважава и исказује поверење, да ли га прихвата са реалним проблемом који оно има. Ово је један од разлога зашто се у неким случајевима, однос поверења тешко успоставља, или се не може успоставити.

Кључни моменат, који у почетку успостављања односа поверења наставника/стручног сарадника и детета има огромну улогу, јесте доживљај детета да је наставник/стручни сарадник у њиховом односу стварно, искрено заинтересован за дете, отворен за нова искуства и сазнања и да ни на који начин не показује неповерење према дететовом

искуству. Кроз однос са својим наставником, ученик жртва прорађује¹⁸ своја ранија искуства са другима (родитељима, особама које су биле насилне према њему) и тестира наше границе и стрпљење. Он то не ради са намером да нам пркоси, већ су односи које је остварио са другима оставили трага на њему и он је те дисфункционалне обрасце задржао у себи.

ШТА ТРЕБА ДА ПОКАЖЕ НАСТАВНИК/СТРУЧНИ САРАДНИК ДА БИ УСПОСТАВИО И ОДРЖАО ОДНОС ПОВЕРЕЊА СА УЧЕНИКОМ

- **Етичност** у односу са дететом и у контактима са сарадницима поводом тешкоћа детета
- **Искрену заинтересованост** за дете као особу
- **Искреност** у свим фазама развоја дететове ситуације
- **Безусловно прихватање детета** без обзира на његово искуство, без критиковања и радозналости за догађаје, а не за дете
- **Уважавање** дететових осећања и потреба
- **Отвореност за дететова искуства** без предрасуда и окривљавања
- **Дозволу детету** да буде у отпору, да буде неповерљиво и уплашено
- **Јасан, топао и професионалан однос према детету**
- **Поштовање права детета**

¹⁸„Прорађује” – у овом случају означава разговор са наставником, када наставник правилно реагује на садржај који му дете износи, омогућава детету да своје искуство сагледа из другог угла, да размисли о неким својим закључцима, осећањима, поразмисли како се његово искуство дотиче других – како га виде родитељи, шта им је важно.... На тај начин дете може доћи до нових сазнања и другачије гледати на оно што му се догодило, из позитивнијег, конструктивнијег угла, што је значајно за превазилажење трауматског искуства

Б - УЛОГА ШКОЛЕ

Б1.

ЗАКОНСКИ ОКВИР ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА

Један од приоритета образовног система је заштита од насиља, дискриминације, све деце и ученика. То је изузетно значајан задатак који обухвата разноврсне превентивне и интервентне активности . Управо због њеног значаја, ова област је регулисана кроз различита законска и подзаконска акта, документе, упутства и подржана различитим приручницима и другим ресурсима (обуке, филмови и друго). Све то заједно помаже запосленима у образовању да на најбољи могући начин раде у овој области.

Наша држава је потписница Конвенције о правима детета и у своје прописе уграђује поставке овог значајног документа.

Кључни прописи који су основа за поступање, реаговање у образовно-васпитном систему у свакој ситуацији насиља (без обзира на то о ком облику или нивоу је реч) су:

- ***Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015 којим је прописана забрана сваке врсте насиља - члан 45.)***

Законом о основама система образовања и васпитања, чланом 45, прописана је забрана сваке врсте насиља у школи. Овим чланом се одређује насиље и злостављање као сваки облик једанпут учињеног или понављаног вербалног или невербалног понашања које има за последицу стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства личности детета и ученика или запосленог.

Закон забрањује сваки облик насиља у установи, физичко, психичко и социјално насиље; злостављање и занемаривање деце и ученика; физичко кажњавање и вређање личности, односно сексуалну злоупотребу деце и ученика или запослених.

Занемаривање и немарно поступање представља пропуст установе или запосленог да обезбеди услове за правилан развој детета и ученика.

Посебно је значајан став 4 овог члана којим се установа обавезује (дужна је) да одмах поднесе пријаву надлежном органу ако се код детета или ученика приметне знаци насиља, злостављања или занемаривања без обзира на то где се насиље дешава и ко може да га врши. С обзиром на то да је трговина људима (децом и младима) комплексан, суров облик насиља, установа је обавезна да реагује када постоји сумња или сазнање да је дете/ученик жртва било ког вида трговине људима.

- ***Правилник о процедурама поступања у одговору на насиље, злостављање и занемаривање („Службени гласник РС”, бр. 30/10)***

Овај правилник ближе уређује процедуре (протокол) поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање. Испуњавајући прописане превентивне и интервентне активности и мере, запослени у образовању имају могућност да ефикасно раде на заштити деце и ученика од сваке врсте насиља.

Њиме се прописују садржаји и начини спровођења превентивних и интервентних активности, услови и начини за процену ризика, нивои насиља који помажу да запослени могу ефикасно да реагују, начини заштите од насиља, злостављања и занемаривања, улоге и одговорности, праћење ефеката предузетих мера и активности.

Обавезе установе су да:

- ▶ формира **ТИМ ЗА ЗАШТИТУ ОД НАСИЉА** који се укључује увек када је реч о другом и трећем нивоу насиља. - стр. 132) Број и састав чланова тима зависе од специфичности установе (величина установе, организација рада, издвојена одељења и друго). У тим могу да буду укључени и представници родитеља, ученичког парламента и локалне заједнице, а ускладу са потребама одговарајући стручњаци (социјални радник, полицијски службеник, лекар и други.);
- ▶ у оквиру Годишњег плана рада установа има **ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ** од насиља, злостављања и занемаривања који се израђује у складу са анализом стања безбедности, специфичностима установе, различитим облицима и интензитетом насиља, злостављања и занемаривања у установи и на основу резултата самовредновања и вредновања квалитета рада установе. Програмом заштите дефинишу се превентивне и интервентне активности, одговорна лица и временска динамика остваривање задатака;
- ▶ обезбеди **РЕДОВНО ИЗВЕШТАВАЊЕ** о заштити од насиља. Тим подноси извештај директору два пута годишње, а директор извештава орган управљања, савет родитеља и ученички парламент. Извештај о остваривању програма заштите је саставни део годишњег извештаја о раду установе и доставља се надлежној школској управи, односно Министарству просвете. Извештај не треба да буде формалан, већ да послужи као основа за даљи рад и планирање активности;

- ▶ **ПРАТИ И ЕВИДЕНТИРА СИТУАЦИЈЕ НАСИЉА** на начин који одреди (уписивање у напомену у дневнику рада, формулари, свеска дежурства и друго) и користи ову евиденцију за ефикасније реаговање, анализу и планирање и спровођење активности вези са заштитом;
- ▶ **БЕЗ ИЗУЗЕТКА РЕАГУЈЕ/ИНТЕРВЕНИШЕ КАДА СЕ НАСИЉЕ ПРИПРЕМА, ДОГАЂА ИЛИ СЕ ВЕЋ ДОГОДИЛО** било да је реч о насиљу детета/ученика, запосленог, родитеља, или да насиље, злостављање и занемаривање чини треће лице у односу на дете. Интервенција обухвата заустављање, прекидање насиља, осигуравање безбедности учесника, смањивање ризика од понављања, ублажавање последица за све учеснике и праћење ефеката предузетих мера. Обавеза установе је да интервенише увек када постоји сумња или сазнање да дете/ученик трпи насиље, злостављање и занемаривање, без обзира на то где се оно догодило, где се догађа или где се припрема.
- ▶ **ИНФОРМИШЕ У РОКУ ОД 24 САТА ОД САЗНАЊА, НАДЛЕЖНУ ШКОЛСКУ УПРАВУ** о ситуацијама нивоа насиља (нивои насиља су прописани овим правилником);
- ▶ **РАДИ НА РАЗВИЈАЊУ КОМПЕТЕНЦИЈА** наставника, стручних сарадника и директора за ефикасан и квалитетан рад у овој области.

B2.

КОЈИ САДРЖАЈИ СЕ МОГУ УПОТРЕБИТИ ЗА ПРЕВЕНТИВНИ РАД У ШКОЛИ?

Школа има на располагању два општа механизма: **ПРЕВЕНЦИЈУ И ИНТЕРВЕНЦИЈУ** да би обезбедила заштиту ученика од сваког облика насиља.

- ▶ **ПРЕВЕНТИВНЕ АКТИВНОСТИ** се планирају у оквиру Програма заштите од насиља који је саставни део Годишњег плана рада школе. Поред планираних активности, школе могу у складу са потребама и ресурсима којима располажу, реализовати превентивне активности које нису обавезно у плану (план се може допунити).

У превентивне активности треба да буду укључени наставници, стручни сарадници директори, родитељи и деца/ученици и сви они које школа препознаје као ресурсе – у самој школи и у месној заједници.

МОГУЋИ САДРЖАЈИ ПРЕВЕНТИВНИХ АКТИВНОСТИ У ШКОЛИ

!

- Појам, карактеристике и видови трговине људима и законска решења
- Индикатори за прелиминарну идентификацију жртава трговине људима у образовно-васпитном систему и начин употребе
- Обележавање 18.октобра (Европски дан борбе против трговине људима)
- Обавезе и одговорности образовног система
- Надлежност других система (систем социјалне заштите, центар за заштиту жртава трговине људима, полиција, правни систем)

- Комуникација са децом жртвама трговине људима
- Подршка деци жртвама трговине људима, укључивање/реинтеграција у систем образовања (односно поверења, фактори рањивости детета)
- Психолошка прва помоћ детету у школи
- ...

НЕКИ ОД НАЧИНА ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ ПРЕВЕНТИВНИХ АКТИВНОСТИ

- Предавања, трибине
- Радионице
- Гледање филма уз разговор
- Дискусије
- Презентације,
- Рад на случајевима
- Драмски прикази
- Форум театар
- Ликовни и литерарни конкурси

БЗ.

ШТА ЈЕ ШКОЛА ОБАВЕЗНА ДА УРАДИ У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

Када се појави сумња или постоји сазнање да је дете жртва било ког вида трговине људима, обавеза школе је да интервенише.

КЉУЧНЕ ОБАВЕЗЕ ШКОЛЕ У ЗАШТИТИ ДЕЦЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА СУ ДА

!

Континуирано у оквиру свакодневних активности врши прелиминарну идентификацију жртава трговине људима како би утврдила да ли је неко дете могућа жртва трговине људима. Школа препознаје, уочава и прати прве знаке који указују на могућу трговину људима

Сарађује са органима и институцијама надлежним за идентификацију и подршку жртвама трговине људима

Обезбеди подршку детету у школи, укључи дете у образовање уколико је дошло до прекида школовања и подржи ре/интеграцију детета у систем образовања

КАКО ШКОЛА РЕАЛИЗУЈЕ ОВЕ ОБАВЕЗЕ

Поступа ефикасно и економично

Обезбеђује заштиту и поверљивост података до којих је дошла пре и у току поступка

Ученика не излаже поновном и непотребном било каквом облику насиља / секундарној виктимизацији

Примењује индикаторе за прелиминарну идентификацију жртава трговине људима у образовању

Обавештава надлежни центар за социјални рад и полицију, родитеља детета и Центар за заштиту жртава трговине људима

Учествује у раду формираних тимова за подршку детету, обавља консултације са свим релевантним учесници

ШТА НАСТАВНИК МОРА ДА УРАДИ КАДА ПОСТОЈИ СУМЊА ДА ЈЕ ДЕТЕ ЖРТВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА?

- **Охрабрује, подржава и оснажује** дете у савладавању школских обавеза, у уклапању у социјално окружење, вршњачку групу, одељење...
- **Јасно шаље поруку, показује ученику да га прихвата, верује му и прихвата његово искуство** какво год да је оно било или јесте. Релативизује ситуацију у којој се дете налази показујући детету да се сличне ствари дешавају и другима. Никако не даје вредносни суд о дететовом искуству и понашању.
- **Комуникација са дететом је примерена потребама детета** и не сме довести до секундарне виктимизације детета – не испитивати дете о трауматском догађају (осим ако се дете само не повери), не осуђивати етикетирати дете, не дискримисати. За адекватан приступ детету неопходно је знати основне ствари о утицају трауматског искуства на емоционално и когнитивно функционисање детета.
- **Информише дете** о даљим обавезама школе, односно корацима које је школа обавезна да предузме, о томе кога би све требало укључити, шта је улога других помагача, о карактеристикама ситуације детета.

- **Укључује стручњака кога дете најбоље прихвата у подршку детету**, без обзира на то да ли је то дететов разредни старешина, неко од наставника/ стручних сарадника, учитељица која је радила са дететом, члан стручне службе школе, техничко особље...
- **Никада не поступа под првим утиском.** Прва реакција на сазнање да је дете жртва трговине људима обично изазива јаке емоције помагача, јаку потребу да се дете заштити и заустави даље злостављање и насиље. Када је у питању трговина људима, због криминогене природе овог кривичног дела, сложености процесуирања починиоца, заштите безбедности детета и свих помагача, нужно је одложити реакцију, консултовати се и урадити процену ризика ако је потребно. Процену обавезно радити користећи индикаторе за прелиминарну идентификацију жртава трговине људима у образовању.
- **Континуирано се консултује** са центром за социјални рад, Центром за заштиту жртава трговине људима, полицијом, родитељима ако нису повезани са извршењем кривичног дела.
- **Повезује се са мрежом и њен је активан члан** – школа је кључни сарадник у тиму који пружа подршку детету жртви трговине људима, јер може да значајан део дана буде у контакту са дететом и непосредно прати шта се са дететом дешава.
- **Не одустаје од реговања ако други системи не реагују одмах** – често се дешава да други системи не реагују одмах или одложено реагују; школа за то време треба да настави да пружа подршку детету и да континуирано иницира укључивање и ангажовање тих других система.

Корисне вештине наставника које могу олакшати ове захтеве су вештине које доприносе развоју амбијента подршке у школи. Развој емпатије, међусобног поштовања и осећаја заједништва између наставника/стручних сарадника и ученика, развијање социјалних вештина учесника су пожељне вештине које доприносе квалитету односа са дететом и стварају амбијент подршке у школском окужењу.

НАСТАВНИК ИЛИ ДРУГИ ЗАПОСЛЕНИ У ШКОЛИ

НИКАКО НЕ СМЕ ДА РАДИ СЛЕДЕЋЕ

!

ДА ИСКАЗУЈЕ ПРЕЈАКЕ ЕМОЦИЈЕ

ОСУЂУЈЕ И КРИТИКУЈЕ

ЧУДИ СЕ, ИШЧУЉАВА ономе што се детету догодило, реакцијама породице...

ИСПИТУЈЕ ДЕТЕ

ИСХИТРЕНО РЕАГУЈЕ, без промишљања

ПОКАЗУЈЕ ДЕТЕТУ ДА МУ НЕ ВЕРУЈЕ

ПРЕУЗМЕ ОДГОВОРНОСТ ЗА СВЕ АКЦИЈЕ – школа није ту да сад и одмах сама спасава дете, већ да спасава дете заједно са другима

ПРЕСКОЧИ ИНФОРМИСАЊЕ КЉУЧНИХ ИНСТИТУЦИЈА

ОДУСТАНЕ АКО ДРУГИ СИСТЕМИ НЕ РЕАГУЈУ ОДМАХ

Б4. ШТА РАДЕ ДРУГИ СИСТЕМИ

ОСТАЛИ СИСТЕМИ ПОСТУПАЈУ У СКЛАДУ СА СВОЈИМ НАДЛЕЖНОСТИМА:

- ▶ **ЦЕНТАР ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД** – кључни носилац заштите деце и координатор заштите у заједници. Има мандат и обавезу да доноси одлуке о најбољем интересу детета и да их реализује.
- ▶ **ЦЕНТАР ЗА ЗАШТИТУ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА** – републичка установа задужена за идентификацију жртава трговине људима и координацију подршке. Када су деца у питању, координацију реализује заједно са надлежним центром за социјални рад.
- ▶ **ПОЛИЦИЈА** – открива починиоце кривичног дела, поступа по налогу тужиоца и осигурава безбедност.
- ▶ **ТУЖИЛАШТВО И СУД** – спроводи кривично гоњење и кажњавање починилаца, изриче заштитине мере за жртву, одлучује о надокнади штете.
- ▶ **ЗДРАВСТВЕНЕ УСТАНОВЕ** – брину о здрављу.
- ▶ **ДРУГЕ УСТАНОВЕ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ** – пружају смештај, подршку.
- ▶ **НЕВЛАДИНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ** – обезбеђују подршку у сардњи са ЦЗЗТЉ кроз процес координације, реализују прелиминарну идентификацију, боре се за заштиту људских права жртава.
- ▶ **МЕЂУНАРОДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ** – зависно од свог делокруга: контрола рада државе на заштити људских права и гоњењу починиоца, подршка, едукација...
- ▶ **ДРУГИ ПРОФЕСИОНАЛЦИ И САРАДНИЦИ** – психотерапеути, адвокати, помагачи, волонтери и други – пружају специфичне или опште видове подршке у оквиру координације подршке жртви.

Б5. ИНДИКАТОРИ ЗА ПРЕЛИМИНАРНУ ИДЕНТИФИКАЦИЈУ У ШКОЛИ – КАДА И КАКО ИХ КОРИСТИТИ

Индикатори за прелиминарну идентификацију жртава трговине децом и младима су добра „алатка“ која помаже запосленима у образовно-васпитном систему да на структурисан, функционално уобличен начин систематично провере оно што су запазили и олакшава им одлучивање о томе како ће да поступају, које активности и мере ће да предузму. Индикатори су настали у оквиру пројекта који су подржали ИОМ и Швајцарска агенција за развој и сарадњу, а реализовали ИОМ, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство унутрашњих послова, Министарство образовања, науке и технолошког развоја и Центар за заштиту жртава трговине људима. Они могу да укажу и на евентуално постојање неких проблема у животу деце и младих који не морају обавезно да указују на трговину, али отежавају њихов живот и развој (насиље, злостављање, занемаривање, тешкоће у породици и друго).

Индикатори обухватају следећих **9** области:

1. Понашање ученика у школи
2. Понашање родитеља у школи
3. Здравствено стање ученика
4. Изглед ученика
5. Опште понашање ученика
6. Комуникација и садржај комуникације
7. Успостављање односа и друштво
8. Породични живот, услови живота ученика
9. Самоидентификација

У оквиру сваке од девет области индикатори су у зависности од интензитета рангирани у три нивоа/степенa. На првом нивоу су они индикатори који указују да постоје неке тешкоће, проблеми у понашању који нису нужно у вези са трговином. На другом нивоу су индикатори који се односе на понашања или ситуације које могу у мањој или већој мери, да укажу на трговину људима.

ПРИМЕР: У области понашања ученика у школи први индикатор је „Ученик често касни у школу и изостаје из школе”. То може да се дешава из различитих разлога од којих је један (који није тако уобичајен) изостајање због радне експлоатације. Али, то јесте понашање које треба да се прати, анализира (разлог и начин кашњења) и да се реагује. Уколико ученик изостаје из школе на почетку и крају школске године, то може да буде озбиљан показатељ (јак индикатор) да је реч о трговини људима, односно радној експлоатацији кроз сезонске послове. Тада је потребно да школа информише надлежни центар за социјални рад или полицију.

Овај пример указује на могућност да нека понашања, која на први поглед, нису уобичајено повезана са трговином људима, након праћења и анализе, могу да укажу да је ученик жртва трговине људима. Потребно је да се сагледа укупна слика која се добија на основу индикатора и да се процени укупна животна ситуација да би се донео закључак да је неко жртва трговине људима.

У случају да није реч о трговини људима, присуство ових индикатора може да укаже да ученик има неке проблеме, тешкоће, и да је потребна професионална, стручна помоћ и подршка.

ТРИ НИВОА ИНДИКАТОРА

СЛАБ ИНДИКАТОР

Реагује се у оквиру школе, и потребно је даље праћење, детаљнија процена понашања и ситуације.

УМЕРЕН ИНДИКАТОР

Реагује се у оквиру школе и обавештава се надлежни центар за социјални рад или друге институције у заједници у циљу размене информација.

ЈАК ИНДИКАТОР

Хитно се информише надлежни центар за социјални рад или/и полиција који даље поступају у складу са својим надлежностима.

Б6. КОЈИ РЕСУРСИ ПОСТОЈЕ У ЛОКАЛНОЈ ЗАЈЕДНИЦИ КОЈЕ ШКОЛА МОЖЕ ДА КОРИСТИ

Школа за своје активности у вези са заштитом деце и младих од трговине људима може да користи услуге стручњака из других система који имају специфична знања важна за ову област. То су:

- Центар за социјални рад
- Полицијска управа
- Центар за заштиту жртава трговине људима
- Црвени крст и посебно обучени волонтери за рад на вршњачкој едукацији
- (са ученицима) у вези са заштитом деце и младих од трговине људима
- Невладина организација која се бави овом тематиком
- Различити професионалци и сарадници – психотерапеути, адвокати,
- помагачи, волонтери и други

Б7. КАКО ИЗГЛЕДА АКЦИОНИ ПЛАН ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У ШКОЛИ

ПРЕДЛОГ МАТРИЦЕ ЗА ПЛАН АКЦИЈЕ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТРГОВИНЕ ДЕЦОМ И МЛАДИМА

Школа _____

Место _____

Школска 20 ____ / 20 ____ година

ШТА (садржај, тема)	ЦИЉНА ГРУПА	КАКО (радионица, предавање, дебата, филм и друго)	КО (конкретно ко је задужен за реализацију)	СА КИМ (ко су сарадници)	КАДА	РЕСУРСИ	ОЧЕКИ- ВАНИ ИСХОД

НЕШТО ВИШЕ О...

А - ТРГОВИНА ЉУДИМА

1. ВИШЕ О ТРГОВИНИ ЉУДИМА

Ова тема је у последњих десетак година добила на значају, како у политичкој тако и у стручној и научној јавности, али упркос до сада уложеним напорима, обим трговине људима још увек није познат, а процене обима трговине људима значајно варирају из године у годину, при чему не постоји широко прихваћена методологија процене. Претпоставља се да је стопа идентификације јако ниска, па највећем броју жртава подршка није доступна. Према годишњем извештају *US Department of State (TIP) Report* за 2013. годину, у свету се током 2012. године у сваком тренутку 27 милиона људи налазило у положају експлоатације¹⁹.

Најчешће коришћена дефиниција трговине људима је дефиниција дата у оквиру Протокола за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људима, нарочито женама, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала²⁰. Конвенција са пратећим протоколима усвојена је од стране Генералне

¹⁹US Department of State (US DoS). (2013). *Trafficking in persons report*, стр. 7. Преузето са: <http://www.state.gov/j/tip/rls/tiprpt/2013/index.htm>

²⁰United Nations (UN). (2004). *United Nations Convention against transnational organized crime and the Protocols thereto*. Преузето 11. јануара 2014. са: <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCbook-e.pdf>

скупштине УН резолуцијом 55/25, 15. новембра 2000. године. Конвенција је ступила на снагу 29. септембра 2003. године, а Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људима, нарочито женама 25. децембра 2003. године. Потписивање Конвенције и пратећих протокола отворено је децембра 2000. године у Палерму, па се сам протокол често назива и Палермо протокол. Србија је конвенцију потписала 12. децембра 2000. године, а ратификовала 6. септембра 2001. године. Дефиниција дата у Палермо протоколу, а на основу Закона о потврђивању Конвенције Уједињених нација против транснационалног организованог криминала и допунских протокола²¹, представља оквир за одређење трговине људима у Србији.

ЧЛАН 3. Протокола за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људима, нарочито женама

За сврху овог протокола:

(а) „трговина људским бићима” значи врбовање, превозење, пребацивање, скривање или* примање лица, путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем, у циљу експлоатације. Експлоатација обухвата, као минимум, експлоатацију проституције других лица или друге облике сексуалне експлоатације, радну експлоатацију** или службу, ропство или однос сличан ропству, сервитут или уклањање органа;

(б) пристанак жртве трговине људским бићима на намеравану експлоатацију изнету у подставу (а) овог члана је без значаја у случајевима у којима је коришћена било која мера изнета у подставу (а);

(в) врбовање, превозење, пребацивање, скривање или примање детета за сврхе експлоатације сматра се „трговина људским бићима” чак и ако не обухвата било које од средстава изнетих у подставу (а) овог члана;

(г) „дете” значи било коју особу млађу од осамнаест година.

²¹„Сл. лист СРЈ” - Међународни уговори, бр. 6/2001

С обзиром на то да се трговина људима разматра у оквиру кривичног права, последњих година је дошло до занемаривања разумевања трговине људима као кршења људских права. То је довело до занемаривања узрока трговине људима, разматрања друштвене неједнакости и планирања системских решења који се односе на укључивање осетљивих група, као кључног аспекта супротстављања трговини људима. Фокус је био на идентификацији кривичног дела и санкционисању починиоца, па је још увек у великом броју земаља идентификација и подршка жртвама трговине људима и даље условљена сарадњом жртве са полицијом и правосуђем.

Други значајни документ за разумевање трговине људима је Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима²² која је ступила на снагу 1. фебруара 2008. године. У овом документу, као и у самој Повељи ЕУ о основним правима, трговина људима је одређена пре свега као кршење људских права (Члан 5)²³. Србија је конвенцију ратификовала 14. априла 2009. године, а ступила је на снагу 1. августа исте године. У односу на дефиницију трговине људима у Палермо протоколу, у дефиницији у Србији додаје се да је жртва било која природна особа која је субјект трговине људима. Ближа одређења трговине људима у Србији дефинисана су Кривичним закоником Републике Србије²⁴. Трговина људима у законодавство Србије улази 2003. године кад је уведена као кривично дело у Кривични законик, и дефинисана у члану 388 и 389 истог закона. Кључни документ за развој законодавства и праксе у сузбијању трговине људима и обезбеђивању подршке жртвама је Директива 2011/36/ ЕУ Европског парламента и Савета о превенцији и борби против трговине људима и заштити жртава. Супротстављање трговини људима је регулисано међународним документима и домаћим прописима.

Када се говори о трговини људима, важно је знати да се она може десити било коме. Свака особа се може у животу наћи у тешкој ситуацији у којој неће моћи да препозна ризике и

²²Council of Europe (CoE). (2005). *Council of Europe Convention on action against trafficking in human beings (CETS No. 197)*. Преузето 20. јануара 2014. са: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/197.htm>

²³Official Journal of the European Communities. (2000). *Charter of Fundamental Rights of the European Union, OJ C 364/01*. Преузето са: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

²⁴„Сл. гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005 - испр., 107/2005 - испр., 72/2009, 111/2009, 121/2012 и 104/2013

увиди да ће можда бити експлоатисана, преварена, обманута. Тешке животне околности, услови живљења, порекло, сиромаштво, дискриминација, искуство насиља.... само су неке од тих ситуација. Када су у питању деца, сам њихов узраст, у коме она нису у стању да реално и конструктивно сагледају неку ситуацију, развојне кризе нормалне у одређеним фазама развоја, подложност утицају вршњака и идола и др, повећавају ризик да дете буде увучено у експлоатацију. Зато је важно знати неке кључне речи које могу бити аларм да се посумња да се можда неко налази у ситуацији да постне жртва трговине људима – експлоатација, принуда и злоупотреба, контрола, обмана, насиље, намера експлоатације, добит за трговца људима. Добит је најчешће материјалне природе, у виду новчаних средстава која се размењују када једна особа „продаје” а друга особа „купује” жртву.

2.

ВИШЕ О НАЧИНУ ОСТВАРИВАЊА КРИВИЧНОГ ДЕЛА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Трговина људима се може остварити: путем претње силом или употребом силе или других облика присиле, отмице, преваре, обмане, злоупотребе овлашћења или тешког положаја или давања или примања новца или користи да би се добио пристанак лица које има контролу над другим лицем.

Док су појмови присиле, отмице, преваре, обмане, давања или примања новца углавном јасни, термини злоупотреба овлашћења и злоупотреба тешког положаја нису у довољној мери дефинисани²⁵.

Злоупотреба овлашћења се пре свега односи на злоупотребу моћи коју мушкарци, чланови породице могу имати над женама, и моћи коју родитељи/старатељи/хранитељи имају над децом, при чему овај појам не би требало да се шири на друге односе, као што је однос

²⁵United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2013). *Abuse of a position of vulnerability and other “means” within the definition of trafficking in persons*, стр. 10. Преузето са: http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2012/UNODC_2012_Issue_Paper_-_Abuse_of_a_Position_of_Vulnerability.pdf

послодавца и запосленог.

У оквиру Travaux préparatoires²⁶ под злоупотребом тешког положаја подразумева се ситуација у којој особа нема стварну и реалну алтернативу осим да пристане на трговину људима/улазак у ситуацију експлоатације. Без обзира на то да ли се као критеријум узима перцепција особе или објективно тумачење ситуације, вулнерабилност се тумачи као начин стицања контроле над другим лицем.

5. ВИШЕ О СЕКСУАЛНОЈ ЕКСПЛОАТАЦИЈИ

▶ ПРИНУДА НА ПРОСТИТУЦИЈУ

Трговина људима у сврху сексуалне експлоатације базирана је на принуди на проституцију, односно на „принудном раду“ у виду пружања сексуалних услуга. Управо у елементу принуде лежи основна разлика између трговине људима у сврху сексуалне експлоатације и проституције. Под проституцијом се подразумева сексуални однос који карактерише плаћање (најчешће у новцу), екстремни промискуитет и емоционална равнодушност сексуалне раднице према партнеру и самом сексуалном чину. Код проституције је кључни елемент, осим плаћања, слобода избора особе која се бави проституцијом која доноси свесну одлуку да се бави пружањем сексуалних услуга. Кључне разлике огледају се у томе да код трговине људима постоји принуда, бављење проституцијом сама жртва не може да прекине/напусти по сопственом нахођењу, висока контрола жртве и значајно веће повређивање жртве и кршење њених људских права. Сексуална експлоатација је мање-више организована од стране криминалних група или појединаца, и као таква, представља већи ризик по безбедност жртве и заједнице од проституције.

²⁶United Nations (UN). (2006). *Travaux préparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols thereto*, стр. 347. Преузето са: <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/travaux-preparatoires.html>

- ▶ **НЕКОМЕРЦИЈАЛНО СЕКСУАЛНО РОПСТВО**, подразумева сексуалну експлоатацију жртве, где „власник” жртве уз употребу силе и претње или другим начином (уценом и сл.) приморава жртву на сексуално општење са њим мимо њене воље. Код овог вида ропства, поред класичне трговине људима, постоје и други видови кривичних дела према жртви – на пример, силовање, изнуда и слично. Код овог вида трговине, важно је напоменути да власник не приморава жртву на сексуалну експлоатацију са трећим лицима, ради стицања имовинске добити за себе или другог.
- ▶ **КОМЕРЦИЈАЛНА СЕКСУАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА**, подразумева експлоатацију жртве од стране њеног „власника”, неки одређени или неодређени временски период уз прибављање за себе (на рачун и штету жртве коју експлоатише), од стране трећег лица (конзумента услуге), материјалне надокнаде или другог вида материјално-имовинске користи. У овај вид експлоатације спадају: **а)** проституција; **б)** порнографија; **в)** „секс-туризам”.
- ▶ **ПОРНОГРАФИЈА** је вид комерцијалне сексуалне експлоатације свих људи без обзира на пол и старосну доб, где су жртве приморане на снимање порнографског садржаја који се касније приказује за новац трећим лицима.
- ▶ **„СЕКС-ТУРИЗАМ”**, који заправо обухвата проституцију и порнографију (најчешће педофилију и педопорнографију), подразумева све облике сексуалне експлоатације где се уживаоци пружених услуга, под маском туриста, на основу подробне информисаности, упућују на дестинације земаља у којима је такав вид пружања услуга дозвољен, делимично ограничен или се забрана не спроводи ригидно или готово уопште, ради задовољења својих „фантазија” (Тајланд, Вијетнам, Индонезија, исл.). Највећу групу оваквих туриста чине педофили из великог броја земаља.
- ▶ **КОМБИНОВАНА СЕКСУАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА**, подразумева, како то сама реч каже, комбинацију свих претходно наведених видова и облика ове врсте експлоатација, са свим њиховим карактеристикама које су такође поменуте. Ово је најгори вид експлоатације по жртву, а уједно и најисплативији по власника жртве.

5а. ВИШЕ О СЕКСУАЛНОЈ ЕКСПЛОАТАЦИЈИ ДЕЦЕ

Сексуална експлоатација деце разматра се пре свега, са аспекта дечјих права и угрожавања живота и развоја детета. Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији ослања се на права детета као на корпус права у оквиру концепта људских права. „Људска права су, пре свега, права природног, моралног порекла, што значи да постоје независно од тога да ли их је држава у којој човек живи признала и прописала. Она се једнако признају свим људским бићима, без обзира на расу, пол, етничку и верску припадност и друге различитости. У идеалној ситуацији, људска права су призната законима и другим правним актима а њихово остваривање се одвија у правом успостављеним оквирима државе”²⁷. Сексуална експлоатација деце крши сва дечја права и оставља дубоке, често неизбрисиве последице по живот, здравље и развој детета.

Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања²⁸ дефинише кривична дела у вези са дечјом проституцијом и дечјом порнографијом. Према члану 19 Конвенције, кажњива су сва понашања која омогућавају ангажовање детета за бављење проституцијом или навођење детета да учествује у проституцији; приморавање детета на проституцију или остваривање зараде од неког другог вида искоришћавања детета у такве сврхе, као и коришћење услуга дечје проституције. У смислу овог члана, појам „дечја проституција” означава чињеницу да се дете користи за сексуалне активности за које се као накнада даје или се обећава да ће се дати новац или неки други вид надокнаде или узвраћања, без обзира на то да ли је та исплата, обећање или узвраћање дато, односно учињено, детету или трећем лицу. Чланом 20 Конвенције дефинисана су криминализована понашања у вези са дечјом порнографијом – производња дечје порнографије, нуђење или стављање на располагање дечје порнографије, дистрибуирање или пренос дечје порнографије, прибављање дечје

²⁷NEXUS Institute, Ethical principles in the re/integration of trafficked persons. Experie uces from Balkans, 2013, Washingtgon

²⁸Н. Вучковић-Шаховић, Експлоатација деце са посебним освртом на факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, Центар за права детета Београд, 2006.

порнографије за себе или неку другу особу, поседовање дечје порнографије, свесно прибављање могућности приступа дечјој порнографији помоћу информационе или комуникационе технологије. У смислу овог члана, појам „дечја порнографија” означава сваки материјал који визуелно приказује дете које се бави стварним или симулираним сексуалним експлицитним понашањем, и свако приказивање полних органа детета у првенствено сексуалне сврхе. Члан 18 Конвенције пак, дефинише криминализоване активности у вези са сексуалним злостављањем, те наводи у ставу 1 тачка б, да је ступање у сексуалне активности са дететом посебно забрањено када је притом: примењена принуда, сила или претња; или злоупотребљен признати положај поверења, ауторитета или утицаја над дететом, укључујући ту и положај у породици; или злоупотребљена посебно осетљива ситуација у којој се дете налази, његов рањиви положај, првенствено због менталног или физичког хендикепа или зависности. Одредбе које се тичу ангажовања, навођења или приморавања детета да учествује у порнографским представама, остваривање зараде по основу приморавања детета да учествује у овакавим представама, садрже у себи елементе трговине децом у сврху сексуалне експлоатације.

ДЕЧЈА ПРОСТИТУЦИЈА

Значи коришћење детета у сексуалним активностима за новчану или било коју другу надокнаду

ДЕЧЈА ПОРНОГРАФИЈА

Значи било какво представљање, било којим средством, неког детета укљученог у стварне или симулиране експлицитне сексуалне активности или било какав приказ делова тела неког детета који могу да изазову сексуално узбуђење

6. ВИШЕ О ПРИНУДИ НА БРАК

Принудни брак се најчешће сусреће у културолошким срединама где удаја девојке кроз уговорени брак или куповина невесте представљају дугу традицију. Иако постоје различити ставови о томе да ли принудни брак треба разматрати у оквиру овог кривичног дела, принудни брак склопљен путем принуде, без претходног познавања партнера, и са најчешћим исходом да је девојчица/девојка након склапања брака, експлоатисана на друге начине, свакако има елементе кривичног дела трговине људима и не може да се сматра обичајним правом у одређеној култури.

Принудни брак са дететом (продаја деце ради склапања брака) се мора сматрати тешким видом кривичног дела. Код принудне на склапање брака малолетних лица **УВЕК** се ради о кршењу права детета и неопходна је и обавезна системска реакција друштва како би се заштитила права детета и његови најбољи интереси

Код овог вида експлоатације битно је проценити намеру онога ко дететом тргује, што, као што је већ речено, није увек повезано са трговином људима и у ситуацијама када је брак пут ка бољем животу, без додатне експлоатације детета. То представља мању безбедносну опасност но када се ради о куповини с намером касније експлоатације на друге начине. Онај ко дете „продаје”, у неким ситуацијама није свестан намере стране која дете „купује”, што значи да је „купац” обмануо и преварио и „продавца”, а не само жртву трговине људима.

Принуда на склапање брака у Србији се третира као вид трговине људима. Углавном се ради о девојчицама које родитељи или сродници продају ради склапања брака.

Веома сложене ситуације су и оне у којима девојчица у „новој породици” не трпи класично насиље и уверена је да јој је тамо добро и да тако треба да буде. Стручњак може да има и дилему да ли је боље да дете остане у тој средини него да га премешта у хранитељску породицу или негде другде на смештај, али је неопходна процена најбољег интереса детета која ће увек ићи у правцу да је неопходан повратак образовању и оспособљавање за самосталан живот.

7.

ВИШЕ О НАЈГОРИМ ОБЛИЦИМА ДЕЧЈЕГ РАДА

За наставнике и стручне раднике у школи јако је важно да добро разумеју одлике дозвољеног и недозвољеног дечјег рада, односно да разликују пожељни рад детета од најгорих облика дечјег рада.

!

ЗЛОУПОТРЕБА ДЕЧЈЕГ РАДА је онај рад који, по својој природи и начину како се обавља, штети добробити детета, дете се експлоатише и злоупотребљава и на тај начин се угрожава његов развој, образовање и перспектива. **ЗЛОУПОТРЕБА ДЕЧЈЕГ РАДА ЈЕ У СУПРОТНОСТИ СА НАЈБОЉИМ ИНТЕРЕСОМ ДЕТЕТА.**

!

ШТЕТА ПО ДЕТЕ УСЛЕД ЗЛОУПОТРЕБЕ ДЕЧЈЕГ РАДА огледа се у томе што овакав рад угрожава физичко и ментално здравље детета, његов морални и социјални развој и онемогућава дете да похађа школу – дете напушта наставу пре времена, не долази у школу или нередовно долази у школу, или похађа школу под изузетно тешким

ПОЖЕЉАН ДЕЧЈИ РАД ДОПРИНОСИ РАЗВОЈУ И ДОБРОБИТИ ДЕТЕТА. Он мора бити у складу са развојним потребама детета, његовим психофизичким способностима и не сме угрожавати школовање детета.

Пожељни рад детета је легалан, одвија се у складу са законским прописима (код нас у складу са међународним конвенцијама Међународне организације рада и домаћих законских прописа) и не представља експлоатацију рада детета. Према прописима у Србији, дете испод 15 година не може да заснује радни однос и да ради. Дете може да ради у оквиру своје породице, да својим радом доприноси економском напретку породице, може да заради џепарац и слично. На овај начин дете се учи одговорности, учи вредност рада и новца и припрема се за улогу одрасле особе, усваја вештине и стиче радне навике, формира позитиван однос према новцу. Дете учи да успоставља везу између уложеног рада и остварене добити и формира се као одговорна одрасла особа која има адекватан однос према раду и својој одговорности за сопствену добробит и добробит своје породице.

За наставнике/стручне сараднике је корисно и то да могу да разликују рад детета у својој породици од дечјег рада у домаћинству које није његово. Деца обављају одређене послове у својој породици, али то су послови који су у складу са њиховим узрастом, њиховим могућностима и способностима и одвијају се у безбедном окружењу, а доприносе развоју осећања припадности, заједништва, доприноса сопственом и породичном напретку.

Дечји рад у домаћинству које није његово, а који негативно утиче на раст и развој самог детета није у складу са интересима и правима детета. Позадина оваквог његовог ангажовања је најчешће стицање материјалне добити друге особе. Дечји раду домаћинству представља сваку ситуацију у којој дете узраста испод легалне границе старости обавља плаћен или неплаћен рад у домаћинству које није његово, односно када дете изнад легалне границе старости врши опасне послове или ради у ситуацијама сличним ропству.

Када дете обавља рад који штети његовом развоју и добробити, када обавља послове дефинисане као најгори облици дечјег рада, говоримо о злоупотреби дечјег рада и кршењу права детета. Међународна организација рада у оквиру Конвенције МОР 182, чл. 3, дефинише најгоре облике дечјег рада. Други документ, Препорука МОР 190 појашњава чл.3 тачку д) Конвенције 182 тиме што даје прецизнија одређења опасног дечјег рада.

Препорука МОР бр. 190, ИИ. Опасан рад

Код одређивања врста рада поменутих у члану 3(д) Конвенције, и код идентификовања случајева где постоје, потребно је, између осталог, узети у обзир:

- (а)** рад који излаже децу физичком, психолошком или сексуалном злостављању;
- (б)** рад под земљом, под водом, на опасним висинама или у затвореним просторима;
- (в)** рад са опасним машинама, опремом и алаткама, или рад који укључује транспортовање или руковање са великим теретима;
- (г)** рад у нездравом окружењу у коме деца могу, на пример, бити изложена деловању опасних материја, агенсима или процесима или температурама, нивоима буке или вибрацијама који могу угрозити њихово здравље;
- (д)** рад под посебно тешким условима, као што је рад са дугим радним временом или ноћни или рад када је дете без разлога заточено у просторијама послодавца.

Конвенција МОР бр. 182, Члан 3.

За сврхе ове конвенције израз најгори облици дечијег рада обухвата:

- (а)** све облике ропства или обичаја сличних ропству, као што су продаја и кријумчарење деце, дужничко ропство и кметство и принудни или обавезни рад, укључујући принудно или обавезно регрутовање деце за учешће у оружаним сукобима;
- (б)** коришћење, набављање или нуђење детета ради проституције, производње порнографије или за порнографске представе;
- (в)** коришћење, набављање или нуђење детета за недозвољене активности, нарочито за производњу и кријумчарење дроге онако како су дефинисане релевантним међународним уговорима;
- (г)** рад који је, по својој природи или околностима у којима се обавља, вероватно штетан по здравље, безбедност или морал деце.

Према процени Међународне организације рада тренутно у свету 250 милиона деце ради, од чега њих 150 милиона ради у опасним условима, а око 1 милион деце су жртве трговине људима. Према Конвенцији Међународне организације рада бр.182 свака држава потписница Конвенције у обавези је да сачини листу опасних послова у којима деца не смеју да учествују. У Србији је у току израда ове листе.

Често долази до недовољног разликовања ова два значења вулнерабилности. Грешка се често прави тако што је само постојање вулнерабилности за пружаоце услуге и организације цивилног друштва некада довољно да тврде да је дошло до трговине, а са друге стране судије и тужиоци ретко карактеришу злоупотребу вулнерабилности као начин успостављања контроле над жртвом, односно као елемент трговине људима који је нужен да би се кривично дело окарактерисало као трговина људима код одраслих. Неки од примера које можемо да наведемо као начине искоришћавања вулнерабилности жртве је када трговац људима нуди посао, бољи живот и сигурност особи која бежи од рата, или особи која живи у сиромаштву и која не може да нађе начин да се издржава²⁹, или када се девојкама, које живе у култури где би им егзистенција била скоро немогућа ако се не удају, нуди брак.

Исто тако, уколико је особа доживела злостављање и занемаривање у биолошкој породици, трговац људима тој особи може да се прикаже као нежна и брижна особа која јој нуди љубав и сигурност коју није имала (емоционална манипулација)³⁰. У одређеним културама се чак магијским/религијским ритуалима жртве условљавају на послушност трговцима људима, јер се зна да жртва никада неће прекршити тај завет. У том смислу, да би неко дело било одређено као злоупотреба тешког положаја потребно је показати да сам положај постоји, да је трговац људима свестан положаја у којој се особа налази и да га користи, или намерава да искористи на специфичан начин. Ипак, и из ових примера види се и да се заједно са злоупотребом тешког положаја скоро увек јављају и други елементи, као што је обмана. У том смислу, злоупотреба тешког положаја може некада да послужи и као објашњење зашто је одређена особа била обманута, док нека друга није.

²⁹Костић, М., Михаловић, А. (2012). Counteracting and preventing human trafficking in the republic of serbia, *Facta Universitatis, Series: Law and Politics* 10, 101-110.

³⁰United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2013). *Abuse of a position of vulnerability and other “means” within the definition of trafficking in persons*, стр. 15. Преузето са: http://www.unodc.org/documents/human-trafficking/2012/UNODC_2012_Issue_Paper_-_Abuse_of_a_Position_of_Vulnerability.pdf

A2 - ПОСЛЕДИЦЕ ТРГОВИНЕ ЉУДИМА ПО ЖРТВУ

1. ДА ЛИ ЈЕ ТРГОВИНА ЉУДИМА ТРАУМА ЗА ДЕТЕ

Да ли ће трговина људима деловати као стрес или трауматски догађај зависи делом и од начина извршења кривичног дела, интензитета насиља над дететом током извршења кривичног дела и узраста детета, као и од одговора средине на искуство које је дете преживело.

Трговина људима као стресор доживљава се као продужени притисак на дете који од детета захтева да се прилагођава новонасталим околностима. Овај притисак може трајати дуже или краће време.

Стрес је психолошки одговор на деловање стресне ситуације, и карактерише га појачана будност организма, анксиозност и страх од будућих догађаја.

Стрес захтева појачани напор да се та ситуација превазиђе, услед чега дете развија различите нове механизме помоћу којих настоји да разреши стресну ситуацију. Дете покушава да се прилагоди новонасталој ситуацији, тако да и даље може да очува свој идентитет и функционише у окружењу. Оно може да промени уобичајене тактике суочавања са тешкоћама, да промени понашање и емоционалне реакције. Када дете успе да се прилагоди, може се десити да развије крајње неуобичајене реакције које му помажу да очува своју целовитост. Начини прилагођавања зависе од искуства и способности, као и услова у окружењу детета и од случаја до случаја могу бити различити. Зато кажемо да дете успева да дефинише нове нормалне реакције на ненормалне услове.

Трговина људима као трауматски догађај је догађај који је ван уобичајеног људског искуства и који представља претњу, опасност по живот детета. Стрес, уколико предуго траје без адекватног прилагођавања, може довести до трауме.

Постоје два универзална начина реаговања на трауму – избегавање или борба, како би се заштитио живот и обезбедио опстанак. Ови одговори су урођени.

Последице трауме, када је борба неуспешна, могу бити крајње оштећујуће по дете или могу довести и до смрти детета. Погубност трауме по развој детета још је интензивнија с обзиром на то да је дете биће у развоју и још увек нема ни физичку ни менталну снагу која му може помоћи у борби са траумом. Стога, траума оставља последице које трајно мењају личност и угрожавају добробит детета.

Уобичајено реаговање на трауму препознаје се по бурним емоционалним реакцијама, појачаној анксиозности и интензивним страху или паници. Ако се ови симптоми временом појачавају и прерастају у понашања која су неконструктивна и не доводе до разрешења трауматског искуства, особа ће највероватније испољити – посттрауматски стресни синдром (ПТСП).

СИМПТОМИ ПТСП-А

- **нежељено поновно проживљавање трауматског догађаја** – сећања која се намећу, трауматски снови, репетитивна игра, изненадно осећање, причињавање да се трауматски догађај понавља, стрес у ситуацијама које подсећају на трауму
- **симптоми избегавања свега што подсећа на трауму** – мисли, осећања, ситуација, непотпуно емоционално предавање, као и непотпуна блискост и нежност у односима, осећање отуђености и усамљености, смањивање интереса за свакодневне активности и околину, пригушивање реактивности
- **симптоми пренадражености или повишене будности** – тешкоће при успављивању, одржавању сна, раздражљивост са изливима гнева, тешкоће при концентрисању, хипервигилност пажње, претерано реаговање на изненађења, физиолошке реакције на ситуације које подсећају на трауму

Како ове промене немају неке специфичности које би их повезале са трговином људима, често се не препознаје да је дете можда жртва трговине људима, или се не препознаје ни да је дете трауматизовано.

Трауматизовано дете не може да у одређеним ситуацијама реагује на другачији, смисленији и конструктивнији начин. На пример, раздражљивост, излив гнева, немогућност задржавања пажње на једном садржају, немогућност детета да успостави пријатељске односе са вршњацима и слично, неће изазвати сумњу на искуство трговине људима као могући узрок промена понашања.

Зато је веома важно да наставник има свест о томе да могући узрок ових промена понашања може бити и трговина људима, како би могао да се на време консултује и предузме одговарајуће мере.

Ово не подразумева аутоматско приписивање промена у понашању трговини људима, чиме се могу превидети други могући узроци, већ само појачану будност наставника и уважавање могућности трговине људима.

2.

ПРОМЕНЕ У ПОНАШАЊУ ДЕТЕТА УСЛЕД ИСКУСТВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

ПРОМЕНЕ У ЕМОТИВНОЈ ВЕЗАНОСТИ И ОДНОСИМА ДЕТЕТА СА ДРУГИМ ЉУДИМА

Емотивна или афективна везаност детета коју оно успоставља у раном детињству са својим родитељима или старатељима основ је базичне сигурности детета. Дете кроз ове везе учи да може да верује другима, како да испољава своје емоције и успоставља однос повезаности са светом који га окружује.

Трговина људима доводи до прекида емотивних веза детета, које може бити краткотрајно, али и дугорочно и доводи до застоја у афективној везаности.

Деца која су емотивно ускраћена (услед занемаривања, злостављања или трговине људима) су неповерљива према другима, не успевају да успоставе стабилне емоционалне односе са људима из окружења и осећају да их свет угрожава. Зато имају тешкоћа да успоставе позитивне емотивне везе а другима, да развију или обнове минимално поверења у одрасле, које је неопходно да би подршка детету дала позитивне ефекте. Ово је важно знати, препознати и заузети адекватан однос прихватања, топлине и разумевања, без обзира на одбијање и баријере које дете гради око себе.

ПРОМЕНЕ У ЕМОЦИОНАЛНИМ РЕАКЦИЈАМА ДЕТЕТА

Ускраћеност емотивног развоја доводи до тешкоћа детета да препозна своје и туђе емоције. Деца отежано контролишу испољавање емоција, а покушај контроле доводи до високе напетости и емотивних испада. Јављају се и тешкоће у описивању својих и туђих емоција јер деца имају ограничен фонд речи да опишу емоције. Чешће је непредвидиво и интензивно испољавање емоција у виду напада беса, туге и страха, поготову када се дете нађе у ситуацији која га подсећа на трауматско искуство.

Ове емоције дете може исказати кроз неадекватне реакције – може бити агресивно, укочити се, побећи, може бити преплављено емоцијама које не одговарају тренутку, а вршњаци их виде као децу са социјално неадекватним понашањем и избегавају их.

Контрола емоција је једна од важних вештина и способности детета јер подржава квалитетну и конструктивну комуникацију са другима и понашање које води адекватном разрешењу тешкоћа са којима се дете сусреће.

Контрола емоција значи да дете

- Може да препозна емоцију у тренутку када се јави и у односу на њу успоставља контролу понашања – на тај начин понашање постаје независно од емоције
- Може свесно да надвлада емоцију – дете настоји да у одређеној ситуацији свесно доживи жељене емоције које су у складу са тим како жели да реагује
- Негативне емоције рационално обрађује на начин који омогућава очување људскости и брижност према себи и другима
- Разуме емоције других и у стању је да негује добре односе са другом децом
- Усмерава понашање тако да, као резултат понашања, дође до превазилажења уобичајених очекивања у датој ситуацији.

На успешност у контроли емоција значајно утиче слика о себи коју је дете формирало.

ПРОМЕНЕ СЛИКЕ О СЕБИ И ПЕРСПЕКТИВЕ БУДУЋНОСТИ

Слика о себи, или како дете види себе, утиче на однос и понашање детета према себи и другима.

Слику о себи **чине самопоштовање, самопоуздање и осећај сопствене вредности.**

Три процеса кроз која дете формира слику о себи су:

- **Повратна информација детету о њему самом и његовом понашању које дају значајне особе из дететовог окружења** - родитељи, васпитачи, учитељи, вршњаци;
- **Поређење са самим собом** – ко сам, шта бих желео да будем
- **Шта би требало да будем и поређењем са другима.**

Кроз ове процесе формирају се три аспекта слике о себи:

- **Стварно „ЈА”** (ко сам ја сада, како се понашам, мислим и осећам, шта радим),
- **Идеално „ЈА”** које представља очекивања детета од себе - шта желим да будем и
- **Идеално „ЈА”** које представља очекивања од детета значајних особа – шта треба да будем.

Одговор који детету упућују значајне особе из његовог окружења за дете је од изузетног значаја, јер он одсликава како особе које дете сматра значајнима виде дете – да ли га поштују, уважавају, цене. Овај одговор је суштински вредносно обојен и одређен не само актуелном ситуацијом и виђењем детета, већ и ставовима, стереотипима и предрасудама других.

Када је извор злостављања детета трговина људима, вредносна обојеност виђења детета од стране њему значајних особа је посебно изражена. Начин извршења кривичног дела трговине људима дете доводи у ситуацију да ради ствари које су друштвено неприхватљиве – да краде, проси, има сексуалне односе са великим бројем мушкараца, односно особа супротног пола. Све су ово понашања која се у систему друштвених вредности сматрају непримереним и неприхватљивим. Одговор значајних особа, обојен неразумевашем, осудом, неприхватањем детета због искуства које има и за које ни на који начин није одговорно, дете интерпретира као поруку да оно није вредно, да је неважно и да нико стога није заиста заинтересован за њега . Уз то, само искуство злостављања ствара овај осећај. Деци је у овим ситуацијама лакше да за све то окриве сама себе, него да своје родитеље и друге за њих значајне особе виде као непоуздане, незаинтересоване и опасне по њих.

Из ових тешкоћа, дете формира слику о себи као особи која није вредна поштовања, љубави и достојанства. Деца развијају ниско самопоштовање, изражен је осећај стида због онога што су доживела или доживљавају. Себе виде као недовољно добре, безвредне, неважне – формирају лошу слику о себи. Виде себе као особе које немају моћда утичу на ситуацију у којој се налазе, губећи из вида да она сама релано не могу да мењају ситуацију.

Дисбаланс моћи између детета и трговца људима је за дете непремостив. Развијају осећај кривице и тумаче да им се то што се дешава, дешава зато што нису довољно добри или су лоши.

Деца са ниским самопоштовањем немају доживљај да сама могу да управљају својим животом (унутрашњи локус контроле) већ сматрају да је њихова будућност одређена спољашњим факторима.

ПРОМЕНЕ ФИЗИЧКОГ ЗДРАВЉА ДЕТЕТА

Одрастање детета и његова психолошка и ментална зрелост одвијају се истовремено са развојем физичке зрелости и снаге дететовог организма. Када је дете дуго изложено константном стресу или трауми, његов имуни и нервни систем су у почетку у статусу константе побуђености и преосетљивости – дете функционише под сталним притиском и услед тога има претеране реакције на догађаје из окружења. Дуготрајност оваквог стања слаби дететов имуни систем и нервни систем и дете постаје подложно инфекцијама и разним видовима обољења. У крајњој фази деловања трауме дете уопште не реагује, јер је његов организам истрошен и усмерен само на одржавање живота. Дугорочне последице по здравље детета огледају се у повећаном ризику или појави обољења која се у великој мери повезују са стресом – висок крвни притисак, проблеми са крвним судовима, пушење, проблеми са дисањем, проблеми са желуцем, дијабетес, канцер, проблеми менталног здравља.

ПРОМЕНЕ У МИШЉЕЊУ/КОГНИЦИЈИ

Способност мишљења, сазнавања и разумевања света, друштва и самог себе код ове деце је једна од области функционисања која је погођена траумом. Траума оставља тренутне и дугорочне последице на когнитивни/сазнајни развој детета, нарочито ако се јавља у раним развојним фазама детета.

Тешкоће које се могу јавити су вишеструке – тешкоће у концентрацији, опажању, фокусирању на садржај, нејасноће у мишљењу, отежано решавање проблемских ситуација, конфузија, отежано закључивање, логичко размисљање, памћење, учење, повезивање.

Ова деца тешко предвиђају будуће ситуације, а имају проблем и када је у питању придржавање планираних активности.

Дугорочна изложеност трауматском искуству код деце може озбиљније нарушити развој вербалне интелигенције и апстрактног мишљења.

ПРОМЕНЕ ПОНАШАЊА

За децу жртве трговине људима је карактеристично да чешће од друге деце бурно реагују на мање стресне догађаје, или на догађаје које друга деца не виде као стресне. Реакције детета су углавном одбрамбене – брани се или се повлачи кад год се осети угрожено или нападнуто.

3.

РЕАКЦИЈЕ ДЕЦЕ РАЗЛИЧИТОГ УЗРАСТА НА ИСКУСТВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

МОГУЋЕ ПРОМЕНЕ У ПОНАШАЊУ ДЕТЕТА ШКОЛСКОГ УЗРАСТА 7-12 ГОДИНА

Збуњеност и конфузија на нивоу мишљења, емоција и понашања (когнитивном, емоционалном, бихејвиоралном)

Повлачење из социјалних контаката – породичних, у вршњачкој групи и другим групама

Присилно понављање/репетиција трауматског садржаја. Ово понављање се одвија на вербалном нивоу, може се видети цртежима детета, садржају и начину дечје игре

Физичко ангажовање постаје претерано или потпуно снижено, непримерено узрасту детета

Дете одбија да иде у школу

Дете осећа и испољава страх

Тешкоће у концентрацији, учењу, памћењу, логичком повезивању догађаја

Поремећај сна и апетита

Повећана раздражљивост и агресија

Непредвидиве и честе промене расположења

Психосоматски поремећаји – главобоља, болови у стомаку, желуцу

Повишен страх од одвајања / сепарациони страх

**Враћање на понашања карактеристична за млађи календарски узраст/
регресивна понашања**

МОГУЋЕ ПРОМЕНЕ ПОНАШАЊА ДЕТЕТА У АДолЕСЦЕНЦИЈИ

Склоност различитим ризичним, опасним и противзаконитим понашањима

Самоповређивање (сечење, гашење цигарета по телу, пирсинзи, тетоваже и сл.)

Незаштићени сексуални односи

Промискуитет

Брза вожња

**Кршење друштвених норми и прописа, насилничко понашање,
супротстављање ауторитету**

Злоупотреба лекова, алкохола, дроге

Улазак у секте

АЗ - ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

1. ВИШЕ О ИДЕНТИФИКАЦИЈИ

Идентификација жртава трговине људима одређена је Чланом 10 Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима. Овим чланом захтева се да државе потписнице:

- ▶ обезбеде обуке и квалификације за особе које су задужене за идентификацију жртава трговине људима
- ▶ да усвоје законодавне или друге мере које су потребне како би се на одговарајући начин идентификовале жртве у сарадњи с другим странама уговорницама и релевантним организацијама за подршку
- ▶ уколико узраст особе није познат, а постоји сумња да је особа млађа од 18 година, у процесу идентификације особа се третира као дете док се не одреди узраст детета. Уколико се дете без пратње препозна као жртва трговине, потребно је одмах обезбедити особу која га репрезентује, односно која се стара о најбољем интересу детета, предузети неопходне кораке за одређивање његовог узраста и националности и потрудити се да се лоцира породица детета.

Специјалисти који се баве трговином људима и идентификацијом, интерпретирају идентификацију на следећи начин:

- а)** мере усмерене на потрагу и откривање потенцијалних жртава трговине људима у срединама које се сматрају погодним за трговину људима – илегалне миграције рада, проституција, итд.
- б)** мере усмерене на идентификацију конкретног случаја и постојећих показатеља како би се утврдило да је заиста у питању жртва трговине људима којој је потребно пружити помоћ и заштиту.

Контекст у коме се овај термин користи у различитим актима међународног права као нпр. у Конвенцији Савета Европе у борби против трговине људима а и различитим референцама доступним на ову тему, показује да се идентификација жртава трговине људима сматра процесом кроз који обучена лица и квалификовани стручњаци (полиција, инспекција рада, гранична полиција, имиграционе власти, амбасаде, конзулати, итд.) у сарадњи са специјализованим невладиним организацијама:

- ▶ предузимају мере како би се открили случајеви трговине људима на местима где се различите фазе трговине људима обично одвијају (врбовање, превоз, смештај, експлоатација итд.) или након бекства од трговаца;
- ▶ прикупљају информације у вези са случајевима трговине људима било од самих жртава или од других извора који поседују информације о незаконитим радњама почињеним над жртвом;
- ▶ анализирају добијене информације и пореде карактеристике појединачних случајева са постојећим индикаторима трговине људима;
- ▶ закључују да ли је лице жртва трговине људима и омогућавају добијање неопходне помоћи и заштите.³¹

³¹Регионалне смернице за идентификацију жртава трговине људима, АРИАДНЕ, 2012

2.

ВИШЕ О ПОКАЗАТЕЉИМА/ИНДИКАТОРИМА ЗА ИДЕНТИФИКАЦИЈУ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

У препознавању и идентификацији жртава трговине људима важно је дефинисати одговорност свих система који могу бити учесници идентификације, као и процесе, процедуре и поступке који омогућавају благовремено откривање и идентификацију жртава трговине људима.

Тренутно постојећи индикатори и методологије/механизми развијени у циљу идентификације жртава трговине људима су у већој мери прилагођени препознавању интернационалне трговине, при чему су жртве странци, него што су прилагођени препознавању жртава унутрашње трговине људима³². У том смислу, један од изазова у процесу идентификације је препознавање жртава унутрашње трговине људима и развијање одговарајућих индикатора. Трговина људима унутар земље и ван земље може се разликовати у смислу фактора потражње, па тиме и у врсти експлоатације.

Већ је истакнут значај раног откривања жртава трговине људима за обезбеђивање адекватне помоћи и подршке и опоравак жртве. Из тих разлога, приступило се изради индикатора за прелиминарну идентификацију жртава трговине људима.

Циљ индикатора у прелиминарној идентификацији је да развију сумњу на могућу трговину људима и да омогуће покретање идентификације у Центру за заштиту жртава трговине људима, односно одговарајућег поступка у полицији. Приликом израде индикатора, пошло се од идеје да различити системи, с обзиром на природу поверених им послова и корисничке групе са којима раде, имају могућности да са различитих аспеката сагледају могућу трговину људима. Друга идеја је била да се индикатори примере подацима које сваки систем већ уобичајено прикупља у оквиру своје делатности, тако да примена индикатора стручњацима у одређеном систему не представља потпуну новину,

³²Aronwitz, A., Theuermann, G., Tyurykanova, E. (2010). *Analysing the business model of trafficking in human beings to better prevent the crime*. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), Vienna, Preuzeto 05. januara 2014. sa: <http://www.osce.org/cthb/69028>

већ више другачију организацију већ постојећих података, уз дефинисање минималног нивоа нових података које треба прикупити да би се развила сумња на могућу трговину људима. Зато ови индикатори нису специфични у односу на трговину људима у мери која би омогућила идентификацију (мада у неким ситуацијама и јесу), већ омогућавају развој сумње на могућу трговину људима.

Приликом креирања индикатора, претходно су анализирани постојећи индикатори трговине људима – индикатори које је дефинисала Међународна организација рада, УНОДЦ, ИОМ, а сви ови индикатори дати су према видовима трговине људима. Њиховом анализом и повезивањем са делатношћу система за којесу индикатори креирани, дошло се до усвојених индикатора.

Методологија израде индикатора обухватила је: анализу теорије и постојећих индикатора трговине људима, прикупљање података из праксе на основу фокус група у три система – социјална заштита, полиција и образовање, креирање индикатора и њихово пилотирање у пракси.

Индикатори су креирани за системе социјалне заштите, полиције и образовања. У изради индикатора поштовани су општи принципи израде индикатора: индикатори су јасни, мерљиви, конкретни, реални, достижни (принцип СМАРТ).

КАРАКТЕРИСТИКЕ ИНДИКАТОРА

Осетљиви и на унутрашњу и на транснационалну трговину

Узимају у обзир локалну специфичност услова и начина извршења кривичног дела трговине људима

Променљиви у зависности од врсте експлоатације и начина принуде

Осетљиви на ране фазе трговине

ПОСЕБНИ ПРИНЦИПИ ИЗРАДЕ ИНДИКАТОРА У ВЕЗИ СА ТРГОВИНОМ ЉУДИМА

- Индикатори су манифестни/конкретни
- Не обухватају информације о угњетавању, експлоатацији, принуди, транспорту...
- Безбедност наставника/стручног сарадника, лекара/социјалног радника је приоритет
- Етичност у приступу – начин комуникације, нечињење штете и други принципи рада са жртвама трговине људима
- Поштовање права жртве на период рефлексije
- Мултисекторски приступ током израде
- Прилагођени системима
- Три нивоа индикатора

▶ ИНДИКАТОРИ ЗА СИСТЕМ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Индикатори за систем социјалне заштите дефинисани су у 10 домена³³ – материјална ситуација; услови рада; контрола, примена силе и обмана; изглед и облачење; услови становања; здравствено стање; начин комуникације; понашање; лична документа и познавање заједнице. Индикатори су сврстани у три групе:

1. Контекстуални индикатори: индикатори који су присутни код већине жртава, али су исто тако чести и код других корисника социјалне заштите
2. Неспецифични индикатори: који су присутни чешће код жртава него код других корисника, али се односе само на део жртава
3. Специфични индикатори: индикатори који су присутни код већине жртава трговине људима, а релативно ретки код других корисника

Оцењивање индикатора дефинисано је на следећи начин: Уколико је у било ком домену неки од индикатора оцењен са 3, или је збир поена у једном домену 4 или више, то представља јак показатељ трговине људима, те је важно да се у том случају контактира Центар за заштиту жртава трговине људима како би се на најбољи могући начин заштитила жртва.

▶ ИНДИКАТОРИ ЗА ПОЛИЦИЈУ

Индикатори за полицију сврстани су у следеће домене: лична документа; личне ствари које поседује лице; транспорт лица; изглед лица и повреде; понашање лица и комуникација; неповерење у полицију; уочена контрола над лицем (контрола над групом особа, контрола комуникације са особом и физичке баријере); инфромисање о заједници(послу); односи са породицом и услови становања; врста рада и криминална активност (11 домена).

Индикатори за полицију представљају низ опсервационих података, или података добијених на основу постављених питања, и код њих нема оцењивања. Било који од наведених индикатора да полицијски службеник примети, он предузима даље кораке прописане надлежностима полиције у идентификацији жртава трговине људима. Тако се поступа зато што се идентификација жртава трговине људима од стране полиције у прелиминарној идентификацији обавља у почетку у врло кратком времену, некада свега неколико минута, па је стога неопходно да процена буде брза и пре свега, опсервациона. Природа посла полицијског службеника захтева брзу процену у неколико минута, док он обавља друге послове значајне за ситуацију у којој опсервира одређену особу или групу.

▶ ИНДИКАТОРИ ЗА СИСТЕМ ОБРАЗОВАЊА

О овим индикаторима већ је било речи на странама **68, 69 и 70.**

³³Домен – област посматрања и процене

5.

ИДЕНТИФИКАЦИЈА ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА У СРБИЈИ

Трговину људима, као комплексан феномен и један од најтежих видова кривичних дела, тешко је успешно сузбити без сарадње више различитих актера, не само у оквиру Србије, већ и ван ње. У складу с тим, стварање стратешких партнерстава на националном и међународном нивоу је неопходан механизам за унапређивање борбе против трговине људима. Уз подршку међународне заједнице у Србији је створено стратешко партнерство на нивоу државних, невладиних и међународних организација у земљи и свету у складу са међународним стандардима.

Развој овог стратешког партнерства представљен је у Стратегији борбе против трговине људима у Србији³⁴. Овај документ је израђен према Смерницама за националне планове акције Пакта стабилности³⁵ и у складу са Програмом за израду и реализацију свеобухватног националног одговора на проблем трговине људима и најбоље праксе у региону, припремљеног од стране Међународног центра за развој миграционе политике (ИЦМПД).

На републичком нивоу је успостављен Национални механизам за координацију активности и креирање политике борбе против трговине људима. Овај механизам се састоји из два нивоа: централног – стратешког и оперативног.

Централни ниво за имплементацију чине: Савет за борбу против трговине људима, Координатор за борбу против трговине људима и Републички тим за борбу против трговине људима.

Оперативни ниво чине: правосудни орган и иполиција; Служба за координацију заштите жртава трговине људима³⁶.

³⁴Стратегија борбе против трговине људима у Србији, „Службени гласник РС” бр.111/2006

³⁵<http://www.stabilitypact.org/trafficking/default.asp>

³⁶Ова Служба престала је да постоји оснивањем Центра за заштиту жртава трговине људима априла 2012. године, од када ова установа постаје члан Националног тима за борбу против трговине људима

Значајну подршку и на оперативном нивоу пружају специјализоване невладине и међународне организације. На иницијативу и уз подршку међународне заједнице створен је и први институционални механизам за идентификацију, помоћ и заштиту жртава (Национални механизам)³⁷.

Овим механизмом идентификовани су сви актери који могу доћи у контакт са жртвама, односно потенцијалним жртвама трговине људима, као и систем неопходне помоћи који обухвата медицинску, психо-социјалну и правну помоћ. Такође, у оквиру Министарства унутрашњих послова формиран су специјални полицијски тимови за борбу против трговине људима, као и специјализоване јединице у оквиру Управе криминалистичке полиције и Управе граничне полиције.

Одлуком Владе Републике Србије формиран је **ЦЕНТАР ЗА ЗАШТИТУ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА**, као централна установа социјалне заштите у чијој је надлежности идентификација жртава трговине људима и координација подршке жртвама.

Центар за заштиту жртава трговине људима је установа социјалне заштите која има две организационе јединице – ОЈ Служба за координацију заштите жртава трговине људима и ОЈ Прихватилиште за ургентно збрињавање жртава трговине људима. У овом тренутку у функцији је Служба за координацију заштите жртава трговине људима. Служба тренутно има пет запослених стручних радника, а доступна је 24 сата дневно, током читаве године. На оперативном нивоу националног механизма представља координациони центар у процесу пружања и организовања свих видова помоћи, а истовремено служи и као центар у који се сливају све информације о доступним смештајним капацитетима, медицинским,

³⁷Национални механизам за упућивање жртава је оквир рада базиран на сарадњи различитих актера у борби против трговине људима. Применом оваквог оквира рада, држави је омогућено да заштити људска права жртава трговине људима и да кроз стратешко партнерство са невладиним сектором омогући све обухватни одговор на проблем трговине људима.

психосоцијалним и правним услугама од значаја за помоћ жртвама у земљи и иностранству. У процесу идентификације жртава трговине људима Служба има мандат да одређену особу идентификује као жртву и као такву је уведе у постојећи систем заштите и помоћи жртвама трговине људима. По обављеној идентификацији, процењује потребе жртве и организује даљу асистенцију и заштиту жртве. Служба се стара о заштити људских права жртава при њиховој идентификацији и током процеса пружања помоћи и заштите.

Специјализоване невладине и међународне организације имају важну улогу у заштити жртава трговине људима на оперативном нивоу. Улога ових организација доприноси диверзификацији механизма заштите ове корисничке групе.

Ради стављања у службу функционисања Националног тима и спровођења одлука донетих Стратегијом за борбу против трговине људима у Србији, 12. новембра 2009. године Савет за борбу против трговине људима дефинисао је кључне аспекте и циљеве борбе против трговине људима и механизме деловања кроз **Споразум о сарадњи** који су потписали Министарство унутрашњих послова, Министарство финансија, Министарство правде, Министарство здравља, Министарство просвете и Министарство рада, запошљавања и социјалне политике, са **Анексом** Смернице за стандардне оперативне поступке поступања са жртвама трговине људима. Овај споразум и смернице представљају основну формалну регулативу функционисања и сарадње у Србији и омогућавају функционисање сарадње на пољу супротстављања трговини људима. Оснивање Центра за заштиту жртава трговине људима, захваљујући надлежностима које ова установа има, унело је у праксу борбе против трговине људима нове односе и начине рада, те је неопходно изменити наведене Смернице. Национална стратегија превенције и сузбијања трговине људима, посебно женама и децом 2013-2018 (у форми нацрта) предвидела је рад на овим изменама и у Стратегији дефинисала позицију Центра за заштиту жртава трговине људима³⁸.

За више информација о овоме погледати: National Referral Mechanisms, Joining Efforts to Protect the Rights of Trafficked Persons, A Practical Handbook, OSCE/ODIHR 2004

---

³⁸Извод из Приручника за Примену индикатора за прелиминарну идентификацију жртава трговине људима, интерни документ Центра за заштиту жртава трговине људима

A4 - ПОДРШКА ЖРТВАМА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

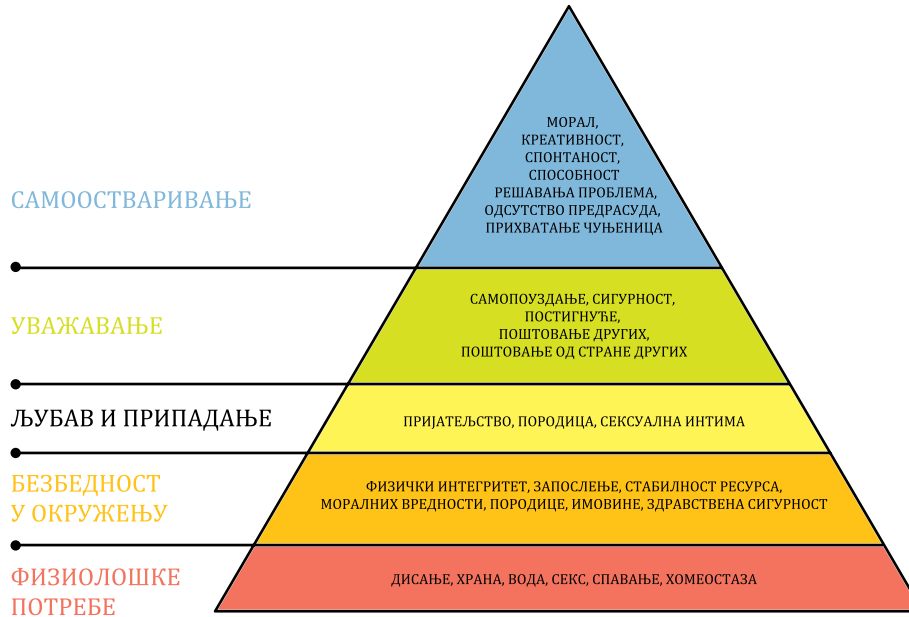
1. ЉУДСКЕ ПОТРЕБЕ ПРЕМА АБРАХАМУ МАСЛОВУ

Људске потребе су један од основних покретача човекових активности. Оне су урођене и дате свим људима. Абрахам Маслов, творац хуманистичке психологије и теорије личности, дао је хијерархију потреба која је и данас широко прихваћена. Он је потребе поделио на основне потребе (физиолошке потребе и потребе за сигурношћу) и више потребе (потребе за припадањем и љубављу, самопоштовањем и самоактуализацијом). Касније је овој подели Маслов придодао и потребу за превазилажењем самог себе. Све потребе су људима подједнако значајне, само се у њиховом задовољавању човек сусреће са различитим препрекама, па су некад неке потребе човеку тренутно приоритетније, значајније од других.

Основне потребе су превасходно оне без којих човек не би могао да преживи. Људи своје основне потребе задовољавају на сличнији начин него више потребе. Задовољавање виших потреба је много више под утицајем људског искуства и човекове личности. Човек у задовољавању својих потреба наилази на препреке које их могу мање или више угрозити. Човеково искуство, његова личност, карактеристике окружења у коме живи и природа и

врста препрека на које у том окружењу наилази чине да се јавља велики број различитих начина задовољавања потреба. Према Маслову, тек када су задовољене основне потребе, човек настоји да задовољи и оне које се сматрају вишим потребама. Како се човеков развој не одвија идеалном путањом, то није остварљиво да се потребе развијају на овај начин, већ се у животу човека преплиће значај различитих потреба и приоритет који се даје њиховом задовољавању.

Маслов је препознао следеће човекове потребе:

- **ФИЗИОЛОШКЕ ПОТРЕБЕ (ОСНОВНЕ БИОЛОШКЕ ПОТРЕБЕ)** – од чијег задовољења зависи и опстанак човека (потреба за храном, водом, кисеоником, спавањем, сексуалне потребе, потреба за заштитом од екстремних температура – одећа, склониште и др.)
- **ПОТРЕБА ЗА СИГУРНОШЋУ** – у смислу психичке и физичке сигурности (потреба за сталношћу, предвидивошћу догађаја блиске и даље будућности, редом, структуром; потреба да је човек сигуран у безбедност свог живота, имовине, запослења, породице....)
- **ПОТРЕБА ЗА ПРИПАДАЊЕМ И ЉУБАВЉУ** – представља потребу човека да припада одређеној породици, организацији, друштву, нацији, религији, спортском клубу, потребу за љубављу, пријатељством, које се задовољавају кроз односе са другим људима, потреба за интимношћу.
- **ПОТРЕБА ЗА ПОШТОВАЊЕМ И САМОПОШТОВАЊЕМ** – односи се на потребу човека за поштовањем од стране других, као и поштовањем самог себе. Подразумева позитивну слику о сопственој вештини да се носи са проблемима и тешкоћама, као и потребу за престижом, репутацијом, статусом, признањем од стране других. Успешност у обављању одређених активности или послова је један од важних фактора који утичу на самопоштовање и поштовање других.
- **ПОТРЕБА ЗА САМОАКТУАЛИЗАЦИЈОМ** – укључује потребу за личним развојем, самоусавршавањем, самоостварењем, активацијом личних потенцијала. Самоактуализована или остварена особа је особа која је постигла свој максимум и остварила све своје таленте и потенцијале. Самоактуализација подразумева неке особине као што су моралност, етичност, толеранција различитости, духовност, разумевање и поштовање основних људских вредности.

2.

ЗАШТО СЕ ПОНЕКАД ЧИНИ ДА СУ ПОТРЕБЕ ДЕЦЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА ДРУГАЧИЈЕ ОД ПОТРЕБА ДРУГЕ ДЕЦЕ

Већ смо објаснили да је трговина људима један од тежих облика кршења људских права. Чак и када се дете спасе из директне ситуације злостављања (сексуалног, физичког или психичког), оно најчешће и даље интензивно проживљава то искуство, па се његово емоционално злостављање и даље наставља (у његовим мислима, сновима). Током периода експлоатације, већина потреба детета жртве је била ускраћена и незадовољена. Дете може бити изгладњивано, претучено, сексуално брутално злоупотребљено, понижавано...

На дечјем узрасту, сва ова осујећења остављају много дубље и опасније последице по његов живот, физички и психички развој, него код одраслих жртава трговине људима. Ово осујећење може толико да угрози снаге детета да се бори за себе, да се дете потпуно преда, изгуби одбрамбене механизме и поприми све одлике жртве.

Уз то, свако дете развија различите облике реаговања, како би преживело. Из тих разлога, може се чинити да су потребе деце жртава разноврсне, јер се видљиве последице незадовољених потреба и дечје раговање значајно разликују од детета до детета.

Непосредно након експлоатације, доминантна брига за дете усмерена је на задовољавање његових основних потреба, за храном, сном, потребу да се дете одмори, да се осети сигурним и заштићеним. Због тежине претрпљене трауме, начини задовољавања ових потреба су много интензивнији и другачији него код деце истог узраста која немају ово искуство. Овој деци је потребан много већи степен сигурности, предвидивости дневних и других догађаја, осећај да могу да контролишу свој живот. Она често траже чешће или интензивније показивање љубави и прихватања, како би поново успоставила равнотежу и могла да се осете вољеним. Тако се ствара погрешан утисак да су њихове потребе различите од потреба друге деце. Када су у питању деца која су преживела искуство трговине људима, морамо знати околности под којима је задовољење њихових потреба било ускраћено, да бисмо знали како оне могу бити задовољене и како на најбољи начин можемо помоћи деци да се опораве од овог искуства колико год је могуће.

Подршку деци жртвама потребно је обезбедити што пре, како би се умањили негативни ефекти трауматског искуства. При организовању подршке деци жртвама трговине људима, потребно је проверити да ли су прво задовољене њихове базичне потребе (да је дете сито, наспавано, здраво и осећа се сигурним, прихваћеним, да почиње да успоставља контролу над својим животом и да догађаји постају за њега извеснији), а тек онда, можемо прећи и на задовољење оних потреба које се називају вишим.

3. КООРДИНАЦИЈА ПОДРШКЕ ДЕТЕТУ

Када се говори о мултисекторској сарадњи значајно је разликовати сарадњу и координацију на нивоу система и на нивоу подршке конкретном детету.

Сарадња на нивоу система омогућава координисано и синхронизовано доношење одговарајућих законских прописа, упутстава и процедура мултисекторске сарадње институција у сузбијању трговине људима као појаве која задире у све сфере човековог живота. Веома је битно установити стандардне поступке у откривању трговине људима, односно децом, поступање органа гоњења, полиције и правосуђа, сарадњу у подршци детету током свих фаза откривања трговине децом, поступања и превенције трговине људима.

Мултисекторска сарадња је изузетно значајна и у подршци конкретном детету жртви трговине људима. Интензивна сарадња је неопходна у откривању случаја, планирању и реализацији подршке детету у превазилажењу трауматског искуства, на његовој реинтеграцији, праћењу ефеката подршке, као и подршци детету уколико оно учествује у својству сведка у процесуирању извршилаца кривичног дела.

Координација подршке детету жртви трговине људима је у надлежности центра за социјални рад, као органа старатељства. С обзиром на специфичност области у којој се обезбеђује подршка, центри за социјални рад интензивнио сарађују са Центром за заштиту жртава трговине људима, као експертском установом у социјалној заштити за подршку деци жртвама трговине људима. Део послова координације преузима Центар за заштиту жртава трговине људима. Основни инструмент координације у центру за социјални рад је

план услуга и мера, а у Центру за заштиту жртава трговине људима индивидуални план заштите. Након процене потребе детета за подршком, кроз ове планове обезбеђује се укључивање свих релевантних субјеката у подршку детету и његовој породици. Подршка се обезбеђује док се не постигне жељени ниво опоравка, када дете може да настави да корисити услуге у заједници ако су му потребне, као и сва друга деца.

3.

ОСНОВНИ КОРАЦИ ОБЕЗБЕЂИВАЊА ПОДРШКЕ ДЕТЕТУ

Обезбеђивање подршке детету одвија се кроз неколико основних корака, који одговарају потребама детета. Обезбеђивање подршке, у смислу организације подршке и планирања, вршења мониторинга преузетих активности, реализују стручни радници Центра за заштиту жртава трговине људима и задужени водитељ случаја у центру за социјални рад. Подршка детету се може класификовати и на следећи начин:

- ▶ **Информисање детета** – дете има право да буде информисано о свим битним аспектима ситуације која га се тиче, на начин примерен његовом актуелном стању и капацитетима да разуме примљене информације на прави начин. У случају деце жртава трговине људима, ове информације садрже и податке о дететовим правима, шта се дешава у погледу кривичног гоњења починиоца, о периоду рефлексације (период за опоравак и размишљање када дете не мора да сарађује са институцијама), могућој подршци...
- ▶ **Обезбеђивање емоционалне подршке** – показивање емпатије, прихватања, неосуђивања, показивање разумевања, континуирано охрабривање и оснаживање детета, давање могућности детету да разговара о свом искуству онолико колико и када жели да о томе говори
- ▶ **Обезбеђивање стручне помоћи** – ангажовање стручњака различитих профила – психолог, терапеут, лекар, правни заступник

- ▶ **Осигурање безбедности** – безбедност детета у породици, у окружењу, сигурност детета да га починилац неће пронаћи и да му више не може нашкодити, заштита од секундарне виктимизације током судских поступака и слично
- ▶ **Обезбеђивање материјалне подршке** – обезбеђивање једнократних помоћи (новчана, у натури), новчана помоћ, подршка у остваривању права на надокнаду штете, обезбеђивање трајнијег становања, финансијска подршка школовању
- ▶ **Укључивање сарадника** из различитих система и сектора НВО у подршку, сходно потребама детета
- ▶ **Обезбеђивање различитих врста практичне помоћи**, едукације детета, развој социјалних вештина, ...

3. ПСИХОЛОШКА ПРВА ПОМОЋ

Психолошка прва помоћ је неопходан вид подршке детету које је преживело трауматско искуство. Психолошка прва помоћ (ППП) је превентивни поступак чија је сврха да спречи погоршање и настанак дуготрајних штетних последица за добробит и понашање људи погођених катастрофама и великим несрећама, у нашем случају деце погођене трговином људима. Психолошка прва помоћ има за циљ да помогне детету да разуме тренутне властите тешкоће, да дете поврати осећај контроле и развије наду, да допринесе повећању осећања ефикасности и укључености у односе са другим људима у окружењу.

Психолошку прву помоћ је неопходно пружити што непосредније након искуства трговине људима. Она укључује конкретне поступке којима се повећава осећај сигурности, смањује узнемиреност и повећава повезаност с другим људима. Захваљујући ППП задовољавају се основне људске потребе и оснажује се осећај да ће у будућности бити боље него што је то сада. Кроз ППП се препознаје којој деци је неопходна стручна помоћ и омогућава им се брза доступност стручњака у области менталног здравља. Психолошка прва помоћ је први корак у психосоцијалном збрињавању детета.

Психолошку прву помоћ треба разликовати од психосоцијалног збрињавања. Психосоцијално збрињавање укључује поступке различитог нивоа сложености ради ублажавања узнемирености, осећаја неизвесности и нефункционалних понашања, што брже нормализације живота појединца, породице и заједнице. Смањење дугорочних штетних последица по саму особу и заједницу која обезбеђује подршкује такође основ психосоцијалног збрињавања. Почетни корак у психолошком збрињавању је психолошка прва помоћ.

ПОСТУПЦИ У ПСИХОЛОШКОЈ ПРВОЈ ПОМОЋИ

ОСИГУРАЊЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Осигурање безбедности односи се на примену поступака који придоносе већем нивоу објективне и субјективне сигурности. Ово може бити, нпр. обезбеђивање боравка у безбедном простору, успостављање стабилних односа с помагачима, пружање јасних информација, заштита од даље опасности.

ПОДРШКА РАЗВОЈУ САМОЕФИКАСНОСТИ

Веома је важно подржати осећај самоефикасности. Активности које ово омогућавају су, на пример, укључивање у процес доношења одлука, развој копинг-стратегија, подршка деци да траже задовољавање својих потреба.

ОМОГУЂАВАЊЕ ПОВЕЗАНОСТИ

Подршка деци да осете припадност породици, групи. Организује се кроз подршку у остваривању контакта са рођацима, пријатељима, окупљање породице и слично.

СМИРИВАЊЕ

У ППП је веома важно помоћи људима да се смире, умире своје реакције, направе предах. То се може постићи, нпр. едукацијама о симптомима и лакшем ношењу с кризним ситуацијама, учењем вештинама контроле понашања, као што је дисање и слично. Такође се могу применити лакше вежбе, подстицање позитивних емоција путем, рецимо, дечјих игара, различити обреди за децу и одрасле и успостављање дневних рутина. Пре свих ових интервенција, неопходно је слушати децу која желе да испричају своју причу и послати им поруку да су сва њихова осећања у вези са ситуацијом коју описују „нормална“. Детаљно информисање је један од начина смиривања стања узнемирености – информисање о томе где се дете налази, који је дан, где су родитељи, како се они осећају и да ли долазе, шта ће се са њим сада дешавати, шта ће се уопште дешавати и како ће изгледати судски потупак, и сл..

ОДРЖАВАЊЕ НАДЕ

Одржати веровање да ће будућност имати позитивне исходе , развијати позитивне емоције, подржати природну резилијентност детета и одраслих

ТРИ Л - МОДЕЛ ПСИХОЛОШКЕ ПРВЕ ПОМОЋИ

ТРИ Л - модел психолошке прве помоћи који је креирала међународна организација Save the children базиран је на принципима прве психосоцијалне подршке у раду са децом у кризним ситуацијама. Овај модел је пре свега намењен обуци непрофесионалаца (особа које нису психолози, социјални радници, психотерапеути...), а који су у првом контакту са децом (једна од таквих ситуација може бити искуство трговине људима). Као такав изузетно је применљив за развој компетенција наставника. Модел **ТРИ Л** говори о три фазе помоћи деци: (Look- гледај, уочи, Listen- слушај, информиши се и Link- повежи, упути). Овај модел се може применити у раду са свим категоријама деце у кризи, а такође и у раду са децом жртвама трговине људима и другим облицима насиља. Он особи, помагачу, даје јасно усмерење за деловање у циљу брзе и ефикасне подршке детету (више на сајту Save the Children, <https://www.savethechildren.net/>).

Укратко, фазе подршке обухватају:

1. LOOK - ГЛЕДАЈ И УОЧИ

Односи се на то да наставник у свом свакодневном раду у школи примети и уочи индикаторе који могу указати да се ради о могућој жртви трговине људима

2. LISTEN – СЛУШАЈ, ИНФОРМИШИ СЕ, ПРИКУПИ ИНФОРМАЦИЈЕ

Подразумева да када наставник/стручни сарадник уочи неки од сигнала, не треба на томе да се задржи, већ је потребно да од осталих колега из Одељенског већа, стручне службе и школе, као и од самог ученика прикупи информације, које ће му помоћи да боље разуме ситуацију, односно контекст испољавања ученог понашања. Када прикупља информације од ученика, треба да покаже заинтересованост за ученика и његов проблем, при том водећи рачуна да га не повреди, не испитује о трауматском искуству, већ да понуди подршку и помоћ у превазилажењу ученог понашања.

Овде не треба заборавити да је на полицији и тужилаштву да спроводе истрагу о евентуалном кривичном делу и да постоје други стручњаци који ће ученику помоћи у превазилажењу трауматског искуства.

Циљ разговора наставника са учеником треба да буде разумевање околности у којима се одређено понашање манифестује, како би му се на што адекватнији начин помогло да се уклопи у живот и рад у школи, праћење наставе и савладавање школских обавеза. То се може учинити кроз стварање односа поверења, охрабривањем, показивањем заинтересованости и бриге за ученика.

3. LINK - УПУТИ, ПОВЕЖИ

Упућивање и повезивање подразумева да наставник буде добро информисан о ресурсима који му стоје на располагању за подршку и помоћ ученику. Пре свега, ресурси школе (Тим за борбу против насиља, стручна служба, секретар школе, зубар, и др.) а затим, ресурси на локалном и републичком нивоу.

3. КЉУЧНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ У ПОДРШЦИ ДЕЦИ

Основне интервенције у обезбеђивању подршке деци се могу класификовати на различите начине. Овде су приказане интервенције у односу са дететом које подржавају дечји опоравак.

- ▶ **ОБЕЗБЕДИТИ СИГУРНО ОКРУЖЕЊЕ** – у смислу стварања психолошке сигурности. Обухвата показивање емпатичког разумевања, разумевања без притисака и превисоких захтева детету, показивање толеранције и отворености за сва дететова искуства. Овим интервенцијама се креира поуздано и сигурно окружење у коме дете неће бити преплављено анксиозношћу.
- ▶ **ПОКАЗИВАТИ ЕМПАТИЈУ** – бити у стању да разумете потребе и емоције детета из његовог угла (“бити у кожи детета”). Емпатија подразумева да особа која ради са дететом суштински саосећа са њим. Да разуме како се дете осећа, шта га брине али и испољава понашање које је у складу са тим, при том фокусирајући се на своју професионалну улогу у подршци коју треба и мора да пружи.

- ▶ **СЛУШАТИ ДЕТЕ** – током разговора фокусирати се на дете сада и овде, покушати да чујете шта дете заиста говори, коју поруку преноси оним што говори и како то ради.
- ▶ **ПОКАЗАТИ ЗАИНТЕРЕСОВАНOST ЗА ДЕТЕ**, његово мишљење и оно што оно има да каже
- ▶ **ПОКАЗАТИ РАЗУМЕВАЊЕ, БЕЗ КРИТИКОВАЊА И ОСУЂИВАЊА**
- ▶ **ПОКАЗАТИ ЕМОТИВНУ ТОПЛИНУ**
- ▶ **ПОКАЗАТИ ПОШТОВАЊЕ ПРЕМА ДЕТЕТУ**
- ▶ **КОНТРОЛИСАТИ СОПСТВЕНО ПОНАШАЊЕ У ОДНОСУ СА ДЕТЕТОМ**, без прејаких реакција, чуђења

Важно је да помагач има капацитет за рад са дететом и влада различитим техникама као што су активно слушање (односи се на то да се дете саслуша са дужном пажњом, без прекидања и наметања својих коментара и тумачења ситуације, заинтересовано за његову ситуацију и потребе. У фокусу таквог разговора и слушања су дете и његова актуелна ситуација), ненасилна комуникација, постављање питања и друго.

ЧЛАН 3 КОНВЕНЦИЈЕ О ПРАВИМА ДЕТЕТА:

СТАВ 1: У свим активностима које се тичу деце, без обзира на то да ли их предузимају јавне или приватне институције социјалног старања, судови, административни органи или законодавна тела, најбољи интереси детета биће од првенственог значаја.

СТАВ 2: Стране уговорнице се обавезују да детету обезбеде такву заштиту и бригу која је неопходна за његову добробит, узимајући у обзир права и обавезе његових родитеља, законских старатеља или других појединаца који су правно одговорни за дете и у том циљу ће предузети све одговарајуће законодавне и административне мере.

СТАВ 3: Стране уговорнице ће обезбедити да се институције, службе и установе одговорне за бригу или заштиту деце прилагоде стандардима које су утврдили надлежни органи, посебно у области сигурности, здравља, у погледу броја и подобности особља, као и стручног надзора

ПРИНЦИП: ЗАШТИТЕ НАЈБОЉЕГ ИНТЕРЕСА ДЕТЕТА

Принцип заштите најбољег интереса детета проистиче из члана 3, став 1 Конвенције о правима детета. Најбољи интерес детета је практично дефинисан као троструки појам: он је истовремено право детета по себи, принцип који је основ интерпретације и имплементације свих права детета и правило поступања. Као интерпретативни принцип, најбољи интерес детета упућује на процену најбољег интереса, при чему резултат процене најбољег интереса не може да укине обавезу поштовања било којег од осталих права детета које прописује Конвенција. Процена најбољег интереса захтева дефинисање равнотеже између чиниоца или фактора најбољег интереса детета (мишљење детета, безбедност, породица и блиски односи и развој и потребе). За процену и заштиту најбољег интереса детета одговорност носе пре свега систем социјалне заштите и правосуђе. Ово не искључује процену најбољег интереса детета у другим системима, али је њихова улога омеђена природом одлука о најбољем интересу које се доносе. Доношење одлуке о најбољем интересу детета подразумева одлуке које могу променити актуелну ситуацију детета, и ове одлуке могу донети искључиво центар за социјални рад или суд. Процена најбољег интереса у систему социјалне заштите је формални процес који води центар за социјални рад и који мора бити документован. Улога школе у обезбеђивању најбољег интереса детета огледа се у прикупљању информација о детету и учествовању у процесу процене и заштите најбољег интереса детета. Учествовање школе подразумева давање предлога и мишљења о најбољем интересу детета и реализовање договорених активности у складу са планом услуга и мера за дете који након одлуке о најбољем интересу детета доноси центар за социјални рад. Појам најбољи интерес детета можда је најједноставније објаснити следећи начин – најбољи интерес детета је оно што је најбоље за дете у његовој актуелној животној ситуацији.

ПРИНЦИП: НЕ ЧИНТИ ШТЕТУ

Овај принцип упућује помагаче на чињеницу да својим поступцима не смеју учинити да се ситуација у којој се дете налази погорша и да дете трпи додатно повређивање. Ово подједнако обухвата оне поступке и активности које помагачи реализују, али и оне које су пропустили да реализују. У раду са децом жртвама, потребно је водити рачуна о томе да деца нашим чињењем или нечињењем не буду додатно изложена ризику од поновног повређивања или секундарно виктимизирана од стране система који треба да их заштити. Овај принцип обухвата и поверљивост података о детету, сагласност детета на основу обавештености и заштиту приватности детета. У овом тексту ове аспекте принципа приказујемо као засебне принципе због лакшег разумевања и поступања у заштити детета.

ПРИНЦИП: ПОВЕРЉИВОСТ ПОДАТАКА О ДЕТЕТУ

У свим поступцима који се тичу деце подаци о детету су поверљиви. Поверљивост података о детету штити се Законом о заштити података о личности. У заштити детета жртве трговине људима веома је важно адекватно чување и размена података међу помагачима и институцијама, како би се заштитила поверљивост а омогућила неопходна заштита детета. Информација о детаљима разговора са учеником жртвом трговине људима се преноси само оним лицима и запосленима који по природи свог посла морају или требају бити упознати са проблемом који дете има, а са циљем пружања директне подршке детету у школском окружењу. Није препоручљиво да се о проблему ученика жртве трговине људима у школи дискутује са свим запосленим, осим у изузетним ситуацијама када је то потребно због осигурања безбедности детета и друге деце. О детету се дискутује у оквиру помагачког тима како би се обезбедила одговарајућа подршка и сигурност и спречила секундарна виктимизација ученика.

ПРИНЦИП: ПАРТИЦИПАЦИЈА ДЕТЕТА

Партиципација детета је једно од основних права детета. Дете има право да учествује у свим поступцима који га се тичу, да формира и изрази своје мишљење о ситуацији у којој се налази и поступцима и подршци. Дете формира своје мишљење у складу са својим способностима и искуством, а дужност помагача је да мишљење детета узму у обзир приликом доношења одлука. Постоје различити нивои партиципације детета, почев од информисања детета, преко уважавања мишљења детета до његовог активног учешћа у доношењу и спровођењу одлука.

Када су у питању деца жртве трговине људима, још једна карактеристика ситуације експлоатације потенцира важност партиципације детета. Сама ситуација трговине људима подразумева да особа која експлоатише дете жртву доноси одлуке о детету у његово име. Зато је од изузетне важности да особа која је била експлоатисана поврати доживљај контроле над својим животом. Могућност и начин учествовања детета жртве трговине људима се мења у зависности од интензитета повређивања детета и нивоа опоравка.

Детету је неопходно увек обезбедити благовремено потребне информације, а посебно информације о поступку. У том смислу, дете жртву не можемо питати да ли ћемо сазнање о кривичном делу које је извршено над њим пријавити полицији, јер је то законска обавеза, и дете то треба да зна пре него одлучи да ли ће разговарати са помагачем и о чему. Дете можемо питати како се он осећа поводом тога, који су његови страхови, где се осећа безбедно да обави разговор, како види даље кораке, ко би волео да буде уз њега као подршка и друго.

ПРИНЦИП: СИГУРНОСТ

Обезбедити сигурност и безбедност детета у физичком и психолошком смислу је приоритет заштите детета. Систем је дужан да детету обезбеди сигуран смештај ако је потребно, да ствара услове у месту где дете живи да оно физички буде безбедно и да му не прети поновни сусрет са починиоцем, колико год је то могуће. Такође је неопходно пружити детету подршку да се осети прихваћено и заштићено. У школи је потребно предузети све кораке у надлежности школе да дете у школском и ваншколском окружењу буде безбедно.

ПРИНЦИП: ПРИВАТНОСТ

У разговору са дететом неопходно је обезбедити приватност детета. Разговору присуствују само стручна лица која су овлашћена да воде разговор и особе од поверења уколико дете то жели. У школи, разговор са дететом се не води пред другим ученицима или наставницима. Број особа које са дететом у школи директно разговарају о његовом проблему мора бити минималан. Препоручује се да то буде његов учитељ/разредни старешина/стручни сарадник из школе или онај запослени у кога дете има највише поверења.

ПРИНЦИП: ПРАВЕДНОСТ-НЕДИСКРИМИНАЦИЈА

Недискриминација је други основни принцип и право детета . Она гарантује да ниједно дете не сме бити дискриминисано ни по ком основу – по основу пола, расе, веросиповести, националне припадности, сексуалне оријентације, припадности мањинској групи.

Дете жртва трговине људима не сме бити дискримисано ни по ком основу, па ни на основу преживљеног искуства. У школи је важно обезбедити да дете не буде дискримисано ни од одраслих, нити од стране вршњака. Зато је важно да нико ко ради са дететом жртвом у школи нема предрасуде према детету које су одређене природом његовог искуства трговине људима.

ПРИНЦИП: ХУМАНОСТ И ДОБРОВОЉНОСТ

Ниједна подршка се не може организовати уколико не постоји добра воља жртве да такву подршку прихвати. Код деце, ако нису спремна да поделе своје искуство, нарочито са одраслима, полицијом, тужилаштвом, то је разумљиво. Особе које су их експлоатисале, неретко их застрашују, доводе у заблуду у вези са њиховом ситуацијом и евентуалном пријавом случаја школи, полицији, тужилаштву. Дете не може донети одлуку о томе да ми не пријавимо кривично дело које је над њим извршено, али има право да о томе не жели да говори или буде испитивано. У оваквим ситуацијама, наставник не треба и не сме сам доносити одлуке о корацима који ће бити даље предузети. Кривично дело се мора пријавити, а у вези са подршком детету и заштити његових права у тим околностима, потребно је затражити подршку других установа, искуснијих

у заштити права деце. Када се организује било који вид подршке, важно је да она има карактер хуманости – човечности, вођења бриге о другоме, поштовања етичких принципа. Деца која су преживела експлоатацију посебно су осетљива на етичност у односу других особа према њима, те је подршку нужно обезбедити поштујући људске вредности и водећи рачуна о потребама и интересима детета. Било какво вођење рачуна о сопственим потребама насупрот потреба детета је неетична. Овај принцип не треба мешати са потребом безбедности помагача и стручњака који обезбеђују подршку детету.

ПРИНЦИП: ПОШТОВАЊЕ ЛИЧНОСТИ, ИНДИВИДУАЛНИХ КАРАКТЕРИСТИКА ЖРТВЕ

Свако дете има своју личност, животну историју, способности и вештине, усвојен систем вредности. Сва деца се међусобно разликују. Поштовање различитости је један од основних елемената недискриминације. Поштовати личност детета значи примерити подршку конкретном детету, што обезбеђује индивидуализован приступ детету. Индивидуални приступ детету је један од основних принципа социјалне заштите.

Када се ради о детету жртви трговине људима, осим већ постојеће личне индивидуалности детета, треба имати у виду да дете жртва може показивати специфичне начине суочавања са траумом и искуством трговине људима које мењају његово понашање. У школском окружењу о овоме је важно водити рачуна како би се обезбедила одговарајућа подршка и утицало на смањење могуће дискриминације детета.

4.

ЕТИЧКИ ПРИНЦИПИ ЗАШТИТЕ
ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

Поштовање основних принципа етичког рада је неопходно у раду са жртвама трговине људима. У издању Института NEXUS 'Ethical principles in the re / integration of trafficked persons. Experie uces from Balkans'³⁹ говори се о важности етичких принципа и етичке праксе у обезбеђивању подршке и интеграцији жртвава. Жртве трговине људимасу особе које у друштвеној хијерархији имају мало или нимало моћи да управљају својим животом. Природа извршења кривичног дела трговине људима је таква да представља супротност свим моралним и етичким вредностима. Подршка у опоравку и интеграцији, гледано са аспекта етике, треба да обезбеди искуство етичног и моралног понашања и односа према жртви, како би она могла да у понашању и раду помагача препозна добробит за себе и истинску бригу, негу и пажњу помагача. У том смислу, програми подршке државне политике, морају задовољавати по својој сврси и начину на који се обезбеђују највише стандарде људских права. Једино тако се може остварити врхунски квалитет услуга намењених жртвама трговине људима. Многе организације настоје да обезбеде етичност у раду са жртвама, али је мали број њих спреман да континуирано прати и оцењује сопствени рад са овог аспекта. Етички принципи дају смернице у заштити људских права и омогућавају добробит за жртве трговине људима.

Основни скуп етичких принципа дефинисан је на основу принципа које препоручује ИОМ⁴⁰ а који су усаглашени са етичким принципима које препоручује WХО⁴¹ у раду са женама жртвама трговине људима, и који су врло слични са принципима Института NEXUS.

³⁹NEXUS Institute, Ethical principles in the re/integration of trafficked persons. Experie uces from Balkans, 2013, Washingtgon

⁴⁰Zimmerman, C. and C. Watts (2003). WHO ethical and safety recommendations for interviewing trafficked women. London School of Hygiene & Tropical Medicine and World Health Organization: London

⁴¹Конвенција о правима детета

ПРИНЦИПИ ЗАШТИТЕ ЖРТАВА ТРГОВИНЕ ЉУДИМА

ИНФОРМИСАНИ ПРИСТАНАК – право жртве на потпуне и тачне информације о интеграцији и помоћи, како би дала сагласност на планирану подршку;

ПОВЕРЉИВОСТ – подаци о жртви морају бити строго чувани у контексту интеграције;

АНОНИМНОСТ – све информације се деле довољно анонимно да спрече да жртва трговине људима буде у широј јавности препозната као таква;

ПОЛИТИКА ПРИВАТНОСТИ – жртва трговине људима има право на приватност и слободу мишљења и одлучивања у свим фазама интеграције;

НЕДИСКРИМИНАЦИЈА – према жртвама трговине људима не треба поступати полазећи од негативних валидација њиховог искуства;

БЕЗБЕДНОСТ И СИГУРНОСТ ЖРТВЕ је најважнија током интеграције и мора се добро проценити;

ОСЕТЉИВОСТ – однос поштовања и емпатије према жртви током интеграције;

ОСНАЖИВАЊЕ – жртву трговине људима треба научити вештинама и помоћи јој да развије способности које ће је оснажити и унапредити њено самопоуздање;

УЧЕШЋЕ – жртва трговине људима добровољно учествује у интеграцији и индивидуалном плану интеграције, а кад год је то могуће, у дизајнирању, имплементацији, мониторингу и евалуацији услуга интеграције, програма и политика;

ЗАШТИТА ПОДАТАКА уз придржавање националних и међународних механизма и правних стандарда;

ЗАШТИТА ДЕЦЕ И „НАЈБОЉИ ИНТЕРЕСИ ДЕТЕТА” – програми и политике интеграције треба да обезбеде да деца жртве трговине људима буду заштићена и да њихови најбољи интереси буду примарна бригаа.

Поштовање етичких принципа у раду са жртвама трговине људима је обавеза сваке особе која је у контакту са жртвом и односи се пре свега на начин комуникације за жртвом, осетљивост на потребе жртве и поштовање њених људских права.

Б - УЛОГА ШКОЛЕ

Б1.

НИВОИ НАСИЉА / ЗАКОНСКИ ОКВИР ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА

Исти облици насиља, злостављања и занемаривања могу да се појаве на различитим нивоима што зависи од: интензитета, степена ризика, учесталости, последица, карактеристика учесника (узраст, особине личности и друго).

У установи се рагује по прописаној процедури у складу са процењеним нивоом насиља

ПРВИ НИВО

Облици физичког насиља и злостављања су, нарочито: ударање чврга, гурање, штипање, гребање, гађање, чупање, уједање, саплитање, шутирање, прљање, уништавање ствари.

Облици психичког насиља и злостављања су, нарочито: омаловажавање, оговарање, вређање, ругање, називање погрдним именима, псовање, етикетирање, имитирање, „прозивање”.

Облици социјалног насиља и злостављања су, нарочито: добацивање, подсмевање, искључивање из групе или заједничких активности, фаворизовање на основу различитости, ширење гласина.

Облици сексуалног насиља и злостављања су, нарочито, неумесно, са сексуалном поруком: добацивање, псовање, ласцивни коментари, ширење прича, етикетирање, сексуално недвосмислена гестикулација.

Облици насиља и злостављања злоупотребом информационих технологија и других комуникационих програма су, нарочито: узнемиравајуће позивање, слање узнемиравајућих порука СМС-ом, ММС-ом

ДРУГИ НИВО

Облици физичког насиља и злостављања су, нарочито: шамарање, ударање, гажење, цепање одећа, „шутке”, затварање, пљување, отимање и уништавање имовине, измицање столице, чупање за уши и косу.

Облици психичког насиља и злостављања су, нарочито: уцењивање, претње, неправедно кажњавање, забрана комуницирања, искључивање, манипулисање.

Облици социјалног насиља и злостављања су, нарочито: сплеткарење, ускраћивање пажње од стране групе (игнорисање), неукључивање, неприхватање, манипулисање, искоришћавање.

Облици сексуалног насиља и злостављања су, нарочито: сексуално додиривање, показивање порнографског материјала, показивање интимних делова тела, свлачење.

Облици насиља и злостављања злоупотребом информационих технологија су, нарочито: оглашавање, снимање и слање видео записа, злоупотреба блогова, форума и четовања, снимање камером појединаца против њихове воље, снимање камером насилних сцена, дистрибуирање снимака и слика.

ТРЕЋИ НИВО

Облици физичког насиља и злостављања су, нарочито: туча, дављење, бацање, проузроковање опекотина и других повреда, ускраћивање хране и сна, излагање ниским температурама, напад оружјем.

Облици психичког насиља и злостављања су, нарочито: застрашивање, уцењивање уз озбиљну претњу, изнуђивање новца или ствари, ограничавање кретања, навођење на коришћење наркотичких средстава и психоактивних супстанци, укључивање у деструктивне групе и организације.

Облици социјалног насиља и злостављања су, нарочито: претње, изолација, малтретирање групе према појединцу или групи, организовање затворених група (кланова) које има за последицу повређивање других.

Облици сексуалног насиља и злостављања су, нарочито: завођење од стране одраслих, подвођење, злоупотреба положаја, навођење, изнуђивање и принуда на сексуални чин, силовање, инцест.

Облици насиља и злостављања злоупотребом информационах технологија су, нарочито: снимање насилних сцена, дистрибуирање снимака и слика, дечја порнографија

САДА, КАДА СТЕ ПРОЧИТАЛИ ПРИРУЧНИК, ПОЗИВАМО ВАС ДА ПОНОВО ПРОЦЕНИТЕ

Молимо вас да на скали од 1 до 10 означите:

- Колико знате о трговини децом и младима 1_____10
- Колико знате о улози школе у овој области 1_____10
- Како бисте на овој скали одредили своју оспособљеност да кроз позив наставника/
стручног сарадника помогнете детету/младој особи која је жртва трговине људима
1_____10

Верујемо да смо допринели унапређењу ваших знања и компетентности да пружите подршку деци и младима у опасности од трговине људима.

ЛИТЕРАТУРА

1. Конвенција о правима детета (1989)
2. Конвенција Савета Европе о заштити деце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, (2007)
3. Н.Вучковић -Шаховић, Експлоатација деце с посебним освртом на Факултативни протокол уз Конвенцију о правима деце о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, Центар за права детета, Београд (2006)
4. Н.Жегарац, А.Бауцал, У.Гвозден: Ничија деца- трговина децом у Србији и Црној Гори, ЦЕТИ - Центар за евалуацију, тестирање и истраживање, Београд, (2005)
5. Налази истраживања и препоруке за ефикаснију заштиту жртава трговине људима у Србији, Центар за истраживање јавних политика и Центар за заштиту жртава трговине људима, Београд, (2014)
6. Заједнички програм УНХЦР, УНОДЦ и ИОМ за борбу против трговине људима у Србији: Заштита жртава и превенција трговине људима, Београд, (2011)
7. Програм обуке „Примена индикатора за прелиминарну идентификацију жртава трговине људима”, Центар за заштиту жртава трговине људима, Београд, (2014)
8. Marshall Rosenberg: Ненасилна комуникација, Центар за мир, ненасиље и људска права, Осијек, (2006)
9. Невена Вучковић Шаховић, уредник: Права детета у међународним документима, Заштитник грађана и Повереник за заштиту равноправности, Београд, (2011)
10. Дејан Ајдуковић, приређивач: Психолошка прва помоћ, Друштво за психолошку помоћ, Загреб, (2014)
11. Јелена Влајковић, Животне кризе: превенција и превазилажење, Жарко Албуљ, Београд, (2005)
12. Тамара Штајнер, Јелена Влајковић, Ксенија Кондић: Слушам те, разумем те, прихватам те, Жарко Албуљ, (1998)
13. Јелена Влајковић: Од жртве до преживелог, Жарко Албуљ, Београд, (2009)

14. Трговина људима- траума и психотерапија, АСТРА, Београд, (2013)
15. Приручник за обуку из психолошке прве помоћи за особе које раде с децом, Save the Children, Београд, (2013)
16. Марко Милановић, приређивач: Минимални стандарди за заштиту деце у хуманитарним активностима, ИДЕАС, Београд, (2016)
17. Конвенција о ропству (1926)
18. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950)
19. Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966)
20. Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966)
21. Конвенција о забрани свих облика дискриминације жена (1979)
22. Конвенција о забрани најгорих облика дечијег рада (1999)
23. Конвенција УН против транснационалног организованог криминала (2000)
24. Факултативни протокол уз конвенцију о правима детета о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији (2000)
25. Палермо протокол - Допунски протокол за спречавање, сузбијање и кажњавање трговине људима нарочито женама и децом (2000)
26. Конвенција Савета Европе против трговине људима (2005)

ПОГЛЕДАЈТЕ ФИЛМ „ПОСМАТРАЧИ”

1.

Посетити App Store или Google play

2.

Пронаћи и инсталирати **QR Code** скенер

3.

Скенирати **QR Code**

QR Code

<http://bit.ly/posmatraci>

КАМПАЊА „ПЛАВО СРЦЕ“

Трговина људима је једно од најтежих кривичних дела против човечности, које је раширено у целом свету и постоји од самих почетака људског друштва. Експлоатација људи и трговина људима ради експлоатације, интегрисани су у светској култури и наслеђу, без обзира на то што представљају најгрубље начине кршења људских права и дубоко повређују особе које су изложене трговини људима. Посебно су деца погођена траумом трговине људима јер трговина људима на раном узрасту трајно мења понашање и перспективу будућности детета. Подршка жртвама трговине људима ублажава и умањује последице преживљеног искуства, иако је неке последице немогуће отклонити.

Најбољи вид заштите од трговине људима и њених тешких последица на личност и добробит људи, грађана било које државе, јесте рано откривање могућих жртава и унапређење свести свих грађана о томе шта је трговина људима и како треба да јој се супротстави. Трговина људима је и једно од најunosнијих криминалних дела, што додатно доприноси њеној раширености.

Уједињене Нације су, са циљем организовања дугорочног и континуираног супротстављања трговини људима на свим нивоима организације људског друштва, покренуле 2010 године кампању „Плаво срце“ у Мексику, уз подршку Канцеларије за дрогу и криминал UN (UNODC). Циљ кампање је да допринесе подизању свести грађана, креатора политика, опште јавности, институција, организација цивилног друштва о трговини људима и да подстакне организовање локалних заједница за супротстављање. Препознавањем људске патње жртава, развојем ставова и понашања који доприносе препознавању и отпору свим видовима експлоатације, кампања доприноси стварању освешћених људских заједница које се кроз различите начине организовања свакодневних активности и односа према експлоатацији и кршењу људских права односе на освешћен и принципијелан начин, у складу са универзалним људским вредностима. Симбол кампање је плаво срце, по коме је кампања и названа. Срце симболизује бол жртава трговине људима. Плава боја је боја УН, симбол универзалне људске заједнице која тежи добробити за све људе. Истовремено, плава боја, као боја која припада хладном спектру боја, у кампањи симболизује и несензитиван однос грађана и отуђеност односа према жртвама, како

грађана, тако и трговаца људима. Она симболично приказује јединство супротности у овом кривичном делу и његову сложеност и утканост у људску заједницу, упркос свим нехуманим последицама по њу и жртву. Плаво срце је универзални симбол супротстављања трговини људима свуда у свету и солидарности са жртвама трговине људима.

Супротстављање трговини људима није и не може бити искључиво одговорност органа власти. Она се тиче сваког појединца, јер свако од нас терба да препозна нехуманост и да реагује, треба да има свест о томе да страдање жртва трговине људима не сме да остане незапажено, нити некажњено за оне који су га изазвали. Свако од нас може на различите начине да допринесе супротстављању трговини људима.

Овај приручник је један од начина подршке циљевима кампање Плаво срце. На свакој страници приручника је симбол плавог срца. Постављен је с нашом намером да стручњаке ненаметљиво подсећа на обавезу високо етичног односа према деци жртвама трговине људима и њиховој патњи, и чињеницу да добробит деце зависи од одраслих и њихове способности да креирају и одржавају хуману, безбедну и подржавајућу средину за децу, чиме их штите и од ризика трговине људима.

Више о кампањи „Плаво срце”, о томе како се може пружити подршка жртвама, како се укључити и бити активан грађанин у супротстављању трговини људима, како бити опрезан, показати саосећање, и надасве како бити одговоран и освешћен грађанин када је у питању трговина људима, можете пронаћи на сајту www.unodc.org/bluehart. Придружите се међународној #igivehope кампањи на друштвеним мрежама, посетите сајт www.endht.org. Пратите “Плаво срце” преко Твитера (<http://twitter.com/BlueheartHT>) и Фејсбука (www.facebook.com/BlueheartHT) за новости о трговини људима.

Ауторски тим

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.341
342.726-053.2

ПРИРУЧНИК за образовни систем Заштита ученика од трговине људима / аутори Лидија Милановић ... [и др.]. - Београд : Министарство просвете, науке и технолошког развоја : Центар за заштиту жртава трговине људима : УНИТАС фонд, 2016 (Београд : Цицеро). - 139 стр. : илустр. ; 21 x 21 cm

„Публикација Приручник ... објављен је у оквиру пројекта који су заједно реализовали Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Центар за заштиту жртава трговине људима и УНИТАС фонд током 2016. године” --> импресум. - Тираж 7.000. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 136-137.

ISBN 978-86-7452-065-9

1. Милановић, Лидија, 1956- [аутор]

а) Трговина људима б) Жртве трговине људима - Деца

COBISS.SR-ID 227390476

ДОБРО ДОШЛИ У
ТИМ ПОДРШКЕ!

